

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 42 Volume: 9 Issue: 42

Şubat 2016 February 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

TANZİMAT SONRASI OSMANLI DEVLETİ'NDE KAZA YÖNETİMİ (BELEN ÖRNEĞİ) THE DISTRICT MANAGEMENT IN THE OTTOMAN EMPIRE AFTER THE TANZİMAT (THE SAMPLE OF BELEN)

Naim ÜRKMEZ*

Öz

1516 yılında Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine giren Belen, 19. yüzyıla kadar Halep'e bağlı kalmıştır. Belen, Halep'in doğal limanı olan İskenderun'u art bölgesine bağlayan bir geçit olması münasebetiyle daha çok Halep'i ilgilendiren bir muhitti. Buna rağmen, 1815 yılında yapılan değişiklikle Adana eyaletine bağlanan bu yer, bölgedeki eşkıya olaylarının ve şikâyetlerin artması üzerine, 1857 yılında tekrar Halep eyaletine bağlanarak sancak merkezi şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Belen, vilayet nizamnamesi 26 Şubat 1866 tarihinde Halep'e tatbik edildiği zaman, Halep'in Payas sancağına tabi bir kazaya dönüşmüştür. 1870 yılında Adana'nın vilayet olarak örgütlenmesi ve Payas'ın sancak olarak buraya bağlanması sonrasında da Halep vilayetinin, Halep sancağına bağlı kaza merkezi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Belen, Kaza, Kaymakam, Adana, Halep.

Abstract

Belen which entered the rule of the Ottoman Empire during the 1516 remained attached to Aleppo until the 19th century. Belen, on the occasion of being a passage connecting İskenderun which was the natural harbour of the region to Aleppo and its art area was a neighbourhood more concerned by Aleppo. However, this place which was connected to the province of Adana through the amendment made in 1815 was recognized as a starboard center after being reconnected to Aleppo in 1857 due to the increased complaints and events related to the bandits. When the province regulation was applied to Aleppo on February 26, 1866, Belen was converted into a district subjected to the Payas starboard of Aleppo. In 1870 after organizing Adana as a province and connecting Payas to it as a starboard, the district center of Aleppo province was created in connection with the starboard of Aleppo.

Keywords: Belen, District, District Governors, Adana, Aleppo.

1. Giriş

Güney Anadolu'nun hiç şüphesiz en stratejik noktalarından biri Belen'dir. Bu yer Akdeniz ile art bölgesi olan Amik Ovası ve Halep'i duvar gibi birbirinden ayıran Amanos (Cebel-i Bereket/Gavur) Dağ silsilesinin en düşük irtifalı yeri olması hasebiyle bölgenin tek geçit noktasıdır. Sifin denilen başlangıç noktasından, Topboğazı denilen bitiş yerine kadar üç saat süren büyük bir derbendin ortasında bulunmasından dolayı (HVS, 1324: 329), Suriye Kapısı, İskenderun Kapısı, Amanos Kapısı gibi adlarla isimlendirilmiştir (Müderrişoğlu, 1994: 238). Onun bu hususiyeti, tarih boyunca büyük orduların bölgede hakimiyet kurmak istediklerinde, Belen'i denetim altında tutmalarını gerektirmiştir. Pers İmparatoru Darius, Büyük İskender'i bu bölgede karşılaşmıştır (Ürkmez, 2012: 5). Haçlılar çağında da orduların denizden ikmal için elde tutulması gereken bir mevki olarak varlığını sürdürmüştür (İbn Kalâni, 2015: 2). Osmanlıların, Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki ordusunu, 28 Temmuz 1832'de karşıladığı yer de burasıdır (Samur, 1995: 34). Belen 19. yüzyılın sonunda 8.622 (Şemseddin Sami, 1306: 1443), I. Dünya Savaşı öncesinde de 12.531 (10.380'i Müslüman, 2.151'i gayrimüslim) nüfusa sahip, orta halli bir yerleşim yeri idi (BOA, DH. EUM. 2. Şb: 73/69).

Bu çalışmada, stratejik açıdan önem arz eden Belen'in, özellikle Tanzimat sonrasındaki mülki durumu üzerinde durulacaktır. Çalışmanın zaman dilimi konu bütünlüğü oluşturması açısından Tanzimat (1839)'dan başlatılarak bölgenin 1918'de Fransızlar tarafından işgaline kadar getirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti sınırlarına katıldıktan sonraki sürece de kısaca değinilmiştir. Bir yerleşim yerinin idari yapısının muhafaza ve değişim nedenleri, pratikteki gayeler ekseninde incelenecektir. Ayrıca aynı dönemdeki Belen idarecilerinin hususiyetleri, şikâyetleri, idare ettikleri yere ne gözle baktıkları ve onlara karşı yapılan ithamlar ile şikâyetler değerlendirilecektir. Osmanlı Devleti'nin bölgeye yönetici atarken bir politikasının olup olmadığı, yöneticileri neye göre seçtiği ve Belen'in idari yapısının hangi durumlarda devlet tarafından değiştirilmek istendiği irdelenecektir. Bu sayede Osmanlı Devleti'nin kaza yönetiminde, yönetici seçimi, azli ve değişikliğinde nelerden etkilendiği ortaya konularak bu örnekten hareketle Osmanlı Devleti'nin kaza yönetimine dair politikası ortaya konmaya çalışılacaktır.

2. Belen'in Mülki Durumu

* Yrd. Doç. Dr. Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. naimurkmez@erzurum.edu.tr

Yavuz Sultan Selim (saltanatı 1512-1520) zamanında Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine giren Belen'e, Kanunî Sultan Süleyman (saltanatı 1520-1566), zamanında ahali yerleştirilip, han, hamam ve imaret inşa edilmiştir. Kanunî tarafından ihya edilen ve daha önceleri Bakrasbeli ve Aynet-tel, Arab kayıtlarında da Mozik Bakras ve Bâb-ı İskenderun isimleriyle yad edilen mahal, bu tarihten itibaren "iki dağın arasında alçakta bulunan mahal, yokuş yer" anlamına gelen Beylan, Bilan ve Belen isimleriyle anılmıştır (Evliya Çelebi, 1999: 33; Şemseddin Sami, 1306: 1443; HVS, 1316: 271-271). Bu sebeptendir ki 1530 ve 1536 tarihli yazımlarda Belen ismine rastlanılmamaktadır. Çünkü, Memlûkler (Tozlu, 2007: 153) ve sonraki dönemki yerleşim, Belen Boğazı'nın Amik Ovası tarafında bulunan ve Arap (Şam) beylerbeyliğinin Halep sancağına bağlı olan Bakras kazasıydı. Bu kaza, Bakras ve Derbisak isimli iki nahiyeye, 80 köy ve 118 mezradan oluşmaktaydı (998 Numaralı Muhâsebe Defteri, 1998: 293, harita için s. 167; 397 Numaralı Tahrir Defteri, 2010: 11). Arap (Şam) beylerbeyliği 1568'de ikiye bölünmüş güneyde kalan kısmı Şam, kuzeyde kalan kısmı ise Halep eyaleti ismiyle teşkilatlandırılmıştı. Halep daha sonra aynı yüzyılda ikiye bölünmüş, kuzeyinde Adana eyaleti tesis edilmişti. Yeni teşkilatlanmada Belen, Halep eyaletine tâbi Üzeyr sancağı dahilinde kalmış ve bu konumunu 19. yüzyıla kadar sürdürmüştü (Baykara, 1988: 88, 106, 197).

Görüleceği üzere Belen, 19. yüzyıla kadar idarî olarak Halep eyaleti dahilinde kalmıştır (BOA, HAT: 1449/9; Bayraktar, 2004: 14-15). Ancak 1815 ve 1816 yıllarında yapılan düzenlemelerle, Adana eyaletine gelir getirmesi ve bölgedeki eşkıyaların önünü almak için, Halep eyaletinden ayrılarak Adana eyaletine bağlı bir sancak haline getirilmişti¹. Belen sancak olmasına rağmen Üzeyr sancağı ile birlikte idare ediliyordu. Buraya müstakil bir yönetici/mütesellim tayin edilmemişti. Bunun temel sebebi, özellikle Belen havalisinde bulunan eşkıyanın bertaraf edilmesi maksadıyla muktedit bir yöneticinin tayini içindi. Şayet yönetici sadece Belen'e tayin edilmiş olsa, buranın geliri son derece yetersiz kalacaktı. Belen, Üzeyr ile birleştirilmiş ve mirimiran veya kapıcıbaşılık rütbesiyle de bir mütesellim atanarak bu sorun aşılmış oldu (BOA, HAT: 1273/49382²). Belen sancağı düzenlemeden sonra Belen ve Bakras ile birlikte, İskenderun ve Arsuz nahiyelerinden oluşmaktaydı (Baykara, 1988: 98).

Aynı yıllarda Belen'de tacirlerin ve hacıların güvenliğinin sağlanması için menzil teşkil edilmesi kararlaştırılmıştı (BOA, HAT: 732/34756-B). Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın, Osmanlı Devleti'ne karşı, bölgeyi hakimiyet altına almak için ileri harekate giriştiği sırada, Belen'in idaresi, Üzeyr sancağıyla birlikte, güvenilir addedilen ve bölgenin hanedan ailesi olan Küçük Alioğullarına bırakılmıştı (BOA, HAT: 347/19748-E). Ancak, Küçük Alioğullarının Adana valisi ile arası iyi değildi. Bölgenin yönetimi ve güvenliği açısından zafiyet oluşturan durum, Mısır meselesi sırasında daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştı (Efe, 2011: 51-54; Tozlu, 2009: 65-67). Aslında Belen, Halep'in Akdeniz'e doğal bir çıkışı idi. Bunun yanında hac yolu güzergâhında bulunuyordu (BOA, HAT: 732/34756-B). Tabii olarak Belen'de yaşanan herhangi bir aksaklık, emniyetsizlik Adana'dan ziyade Halep ticareti ve hac trafiğini olumsuz yönde etkilemekteydi (BOA, HAT: 1449/9). Adana eyaletine gelir getirmesi için yapılan idarî düzenleme, bölgedeki sorunları arttırmıştı. Özellikle eşkıyaların kontrol altına alınamayışı ve İskenderun İskeleyi'nin güvenliğinin sağlanamaması, Belen'in tekrar Halep'e bağlanmasını gündeme getirmiş, ancak bu sırada yaşanan bazı siyasî gelişmeler buna imkan vermemişti.

İdari manada yapılan bu hataya dikkat çekmek ve tekrar eski gelirine kavuşmak isteyen Halep eyaleti yönetimi, konuyu ara ara gündeme getirmişti. Bu doğrultuda Halep Valisi, 5 Ocak 1832'de Belen'in Halep'e bağlanmasının daha iyi neticeler doğuracak bir düzenleme olacağı yönünde Babıaliye müracaatta bulunmuştu. Yapılacak düzenleme ile zafiyet sona erecek, İskenderun İskeleyi'nin muhafazası ve yolların güvenliği sağlanmış olacaktır. Ancak İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusunun 29 Temmuz 1832 tarihinde, Osmanlı ordularını Belen'de yenilgiye uğratması, bu önerinin ötelenmesine neden olmuştu. Çünkü Belen'in hakimiyeti 1840 yılına kadar İbrahim Paşa'nın elinde kalmıştı (Samur, 1995: 34, 113-115).

Belen tekrar Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine geçtikten sonra sancak olarak teşkilatlanmış ve 1866 yılına kadar bu konumunu sürdürmüştür. Ancak Sanayi Devrimi'nin tesiriyle buharlı gemilerin dünya ticaret hacmini arttırması, liman kentlerini ön plana çıkarmıştı. Netice itibariyle bataklık bir mahalle kurulan İskenderun, gelişmeler neticesinde hızla büyümeye, Belen ise küçülmeye başlamıştı. Ters istikametteki bu gelişim, bir takım sorunları beraberinde getirmiştir (Ürkmez, 2012: 410-415). Belen'in Adana'ya bağlı olarak teşkilatlanması da ayrı bir sorun teşkil ediyordu. 9 Haziran 1847'de İngiltere'nin İskenderun konsolos vekili bölgenin Halep'e bağlanmasının birçok fayda sağlayacağı yönünde hükümete müracaatta bulunmuştur. Çünkü bölgede ticaret hacminin ciddi bir kısmını elinde tutan devletler Fransa ile İngiltere idi. Belen'in Adana eyaletine bağlı olması yolu emniyetsiz hale getiriyor ve Avrupalı tüccarlar bundan zarar görüyorlardı. İskenderun'da yaşanan herhangi bir anlaşmazlık davanın Belen'de veya Adana'da

¹ Üzeyr, Belen sancaklarının gelirleri Halep Valisi Celal Paşa'dan sonra, 30 Mart 1819'da Adana Valisi Mehmed Celaleddin Paşa'ya, BOA, HAT, 762/36019, Ağustos 1828'den itibaren de Adana Valisi Yahya Paşa'nın idaresine bırakılmıştır. BOA, HAT, 1562/1, 29 Mart 1823 (16 Receb 1238); BOA, HAT, 1011/42453-A; BOA, HAT, 1273/49382.

² Sultan II. Mahmud'araz edilen 2 Aralık 1815 (29 Zilhicce 1230) tarihli telhis.

görülmesini gerektiriyordu. Oysa tüccarlar, konsoloslarının bulunduğu ve ticaret bağlantılarının olduğu Halep'te muhakeme edilmeyi talep ediyordu (BOA, MVL: 297/71)³. Konsolosların müracaatına rağmen Belen'in tekrar Halep'e bağlanması işi akamete uğramıştır (Ürkmez, 2012: 23).

1850'li yıllarda bölgedeki otorite boşluğunu değerlendiren Avrupalı tüccarlar, özellikle Belen'e bağlı olan İskenderun İskeleyi'nde kendilerine göre bir düzen tesis etmişlerdi. Hükümet durumdan haberdar olunca, iskeledeki otoriteyi ele alabilmek için oraya bir müdür ve iskelede çıkacak davalara bakması için bir naibin atanmasını uygun görmüştü. Buna binaen 8 Eylül 1852 tarihinde İskenderun İskeleyi, Belen'e bağlı müstakil bir müdürlük haline dönüştürülmüştü (Ürkmez, 2012: 24-25). Hem bu hadise hem de aynı tarihlerde Belen'de yaşanan asayişsizlikler Belen'in tekrar Halep'e bağlanmasını gündeme getirmişti. Çünkü Belen'de yaşanan uygunsuzluk ve asayişsizlik, Belen'in Adana eyaletine tâbi olmasına bağlanmaktaydı. Oysa daha önce de ifade edildiği gibi burada yaşanan asayişsizlikten en çok etkilenen Halep idi. Bu sebeple Halep eyaleti yönetimi, iki seçeneğe bir öneri ile buradaki asayişsizlik sorununun önüne geçileceğini düşünmekteydi. Bu önerilerden ilki, Belen kazasının Halep'e bağlanması ve buranın yönetimine muktedir bir kaymakamın atanması, diğeri ise Belen'in Reyhaniye kazasıyla birleştirilerek müstakil bir kaymakamlıkla idare edilmesi ve zaptiye askerinin de Halep'ten gönderilmesiydi (BOA, A. MKT. NZD: 81/87).

Halep Valisi Süleyman Paşa, bu hususta ısrarcı olmuş ve 16 Ekim 1853 (13 Muharrem 1270) tarihinde, Belen'in Halep'e bağlanması için Babıaliye tekrar müracaatta bulunmuştu (BOA, İ. MVL: 294/11862). Ancak Maliye Nezareti, Belen'in Halep'e bağlanmasının herhangi bir fayda sağlamayacağını, aksine, değişikliğin kayıtlarda karışıklığa sebebiyet vereceğini beyan ederek talebi reddetmiştir (BOA, İ. MVL: 294/11862). Daha ileriki tarihlerde de Belen'in Reyhaniye kazasıyla birleştirilerek müstakil bir kaymakamlık merkezi yapıp Halep eyaletine bağlanması düşünülmüş ancak de hayata geçirilmesi mümkün olmamıştır.

Bütün bu teşebbüslere rağmen aksi bir gelişme yaşanmıştı. Adana Eyaleti İdare Meclisi daha önce oluşturulan İskenderun İskeleyi Müdüriyetini lağvetmek istemişti. Gerekçe olarak da Belen sancağının ve ona tâbi olan İskenderun İskeleyi'nin, iki ayrı idareci tarafından idare edilmesinin uygun olmadığını ileri sürmüştü. Onlara göre, İskenderun İskeleyi Müdüriyeti lağvedildikten sonra iskele müdürünün maaşı olan 500 kuruşun Belen sancağı yöneticisinin maaşına ilave edilip, zayıf iki idareci yerine, sadece Belen'e dil bilen, siyasetten anlayan, liyakat sahibi bir kişinin atanması daha doğru idi. Netice itibarıyla bu karar uygun bulunmuş ve İskenderun İskeleyi Müdüriyeti lağvedilerek, Belen Sancağı idaresi ile birleştirilmiştir (Ürkmez, 2012: 25).

Ancak bu idarî düzenleme herhangi bir soruna çözüm olmamış aksine şikâyetleri daha da arttırmıştı. Belen'in Adana'ya bağlı olması Halep ile ticaret yapan tüccarların Belen havalisinde soyguna uğrayanları mağdur etmekteydi. Çünkü Adana valisi bölgeyle çok fazla ilgilenmemekteydi. Adana valisinin Belen ile ilgilenmeme gerekçesi ise İskenderun İskeleyi'nden gelen ticarî emtianın vergisinin Halep'te alınmasıydı. Şikâyetler üzerine lağvedilen İskenderun İskeleyi Müdürlüğü tekrar ihdas edilmişti. Haydutluk olaylarının artması ve yaşanan mağduriyetlerin gün geçtikçe çoğalması, Belen'in Halep'e bağlanması fikrini iyice güçlendirmişti. 1856 senesinde bu fikri artık Adana valisi de olumlu karşılamaktaydı. Aynı sene Belen Sancağı İdare Meclisinin, bölgenin Halep'e bağlanması hususundaki mazbatasını Babıaliye ulaştıktan sonra Belen, 13 Mart 1857 tarihinden itibaren Halep eyaletine bağlanmıştır (BOA, İ. MVL: 367/16102; Ürkmez 2012: 26).

Belen'in, Halep eyaletine bağlanması İskenderun'un konumunu yükseltmişti. Bu sebeple 1860 yılında Belen kaymakamı Edip Efendi, Belen kaymakamlığının aynı miktar maaşla İskenderun'a nakledilmesini talep etmişti. Edip Efendi'nin muhtemel gayesi yeni ihdas edilecek kazanın kaymakamlığına daha yüksek maaşla tayin edilmektir. Muhtemelen Halep yönetimiyle de ilişkileri iyi değildi, ya da mahalli yönetimin, talebine karşı çıkacağını veya kendini yeni ihdas edilecek yere yönetici olarak atamayacaklarını düşünüyordu. Bu sebeple Belen kaymakamlık merkezinin İskenderun'a taşınması fikrini Halep vilayetine değil de doğrudan Babıaliye yazmıştı. Bu tavrından dolayı Babıali tarafından uyarılmıştır. Çünkü mevcut kurallara göre fikrini öncelikli olarak Halep vilayetine yazması gerekmekteydi (BOA, A. MKT. UM: 431/14; Ürkmez, 2012: 28). Onun bu talebi, mevcut durumda Belen'in, Karamurt Derbendi ile Bereket Dağı civarında olması nedeniyle reddedilmiştir. Çünkü bahsi geçen muhit eşkıya yatağıydı (BOA, A. MKT. UM: 127/42)⁴. Bu eşkıya takımı İskenderun'dan Halep'e gidip Halep'ten İskenderun'a gelen tacirleri vergiye tâbi tutmakta ve bölgede soygunlar gerçekleştirmekteydi. Bölgede güvenliği sağlayabilmenin yollarından biri, Belen'in idarî anlamda kaza statüsünün devam ettirilmesiydi. Bu sayede asker sayısı kâfi miktarda tutulacaktı. Aksi halde asker sayısı azalacağı için emniyet sağlanamayacaktı (BOA, A. MKT. UM: 443/86; BOA, A. MKT. UM: 443/87). Aynı tarihlerde Amerikalı bir papazın, eşkıya tarafından öldürülmesi ve cinayeti işleyenlerin

³ İngiltere, Prusya ve Fransa'nın Halep konsoloslarının Halep valisine takdim ettikleri 8 Şubat 1856 tarihli dilekçe.

⁴ Gavur Dağı eşkıyası, Musul ahalisinden Deveci Taha isminde bir tüccarın 43 devesini gasp etmişlerdi, Sadarettin Halep eyaletine gönderilen 28 Şubat 1853 (19 Cemaziyülevvel 1269) tarihli şukka.

yakalanamaması gözleri bölgedeki idarecilere çevirmişti. Hadisenin yaşandığı sırada Üzeyr kaymakamı olan Mustafa Paşa'nın görevden alınması düşünülmüş, ancak Reyhaniye'deki idarî boşluk ve Belen Kaymakamı İzzeti Efendi'nin hasta ve yaşlı olması bunu engellemiştir. Bu sebeple 1862 senesinin Eylül'ünde Reyhaniye'nin, Belen ile birleştirilerek buranın kaymakamlığına 3.000 kuruş maaşla Mürsel-zade Ahmed Paşa'nın getirilmesi kararlaştırılmıştı (BOA, MVL: 763/57).

Nam salmış Cebel-i Bereket yani daha eski ismiyle Gavur Dağı eşkıyası, sürekli İskenderun'dan Belen'e giden yola taarruz etmekteydi. Bu sebeple yolcular on, on beş kişi olmadıkça İskenderun'dan Belen'e hareket etmiyorlardı (Cevdet Paşa, 1991: 132). Bazen gurup halinde hareket etmek de çözüm olmuyordu. Mesela Cebel-i Bereket eşkıyası, 1862 senesinde Belen ile Reyhaniye arasında ikisi Osmanlı, sekizi ise yabancı devlet tebaasından olan on tüccardan 170.000 kuruş gasp etmişti. Gasp edilenler arasında İngiltere, Fransa, İtalya ve İspanya Devletlerine mensup tacirlerin bulunması, meseleyi diplomatik bir hüviyete dönüştürmüştü. İlgili devletlerin konsolosları, Halep valisi nezdinde girişimde bulunarak gasp edilen paranın tazmin edilmesini istemiş, Halep Valisi de olayın açığa çıkarılması ve gasp edilen paranın ele geçirilmesi için bölgeye asker göndermişti. Netice itibarıyla vali, gasp edilen paranın yarısını ele geçirerek tekrar tüccarlar arasında taksim etmişti (BOA, A. MKT. MHM: 241/27).

Otoritenin zayıfladığı bu dönemde devletin daha önce Kırım Harbi ile meşgul olması da eşkıyaya rahat bir ortam hazırlamıştı. Eşkıyalık yapan aşiret mensuplarının göçebe olmaları kontrol altına alınmaları önündeki diğer bir engeldi. Kırım Harbi sırasında 1853-1856 yıllarında devlet asker ihtiyacını karşılamak için Cebel-i Bereket ile Kozan Dağı arasındaki aşiretlerden asker temin etmek istemiş ancak aşiretlerin muhalefeti ile karşılaşmıştı. Savaşın sona ermesiyle hem bahsedilen asayişsizliği ortadan kaldırmak, hem de aşiretleri kontrol altına alıp, yeni askerî kaynaklar temin etmek isteyen hükümet, bölgeye bir operasyon planlamıştı. Bu gaye ile 1865 yılında aşiretleri ıslah edecek "Fırka-i İslahiye" ismiyle bir ordu kurulmuş, başına da Derviş ve Ahmed Cevdet Paşalar tayin edilmiştir. Ordunun başlangıçta kondukları yer Belen ve civarıydı (Cevdet Paşa, 1991: 139; Yavuz, 2012: 114, 115, 120, 122). Yapılan operasyon neticesinde yöredeki aşiretler itaat altına alındığı gibi bölgede yeni bir idarî düzenlemeye de gidildi. Bu sırada vilayet nizamnamesiyle, eyaletler vilayetlere dönüştürülmekteydi. Halep ve Adana eyaletlerindeki dönüşüm de bu operasyon sonrasında hayata geçirilmiştir. Bu çerçevede 26 Şubat 1866 (10 L 1282)'da Halep eyaleti de vilayete tahvil edilmiştir (BOA, İ. MVL: 548/24602).⁵

Yeni tesis edilen Halep vilayetinin başına da Fırka-i İslahiye komutanı Ahmed Cevdet Paşa, vali olarak tayin edilmişti. İdari düzenleme neticesinde Halep vilayeti; Adana, Halep, Maraş, Urfa, Kozan, Payas olmak üzere yedi sancağa bölündü. Taksimattan anlaşıldığı üzere Adana artık Halep'e bağlı bir sancak olmuştu, Belen ise sancak olmaktan çıkarılmış Payas sancağının Payas, Osmaniye ve Belen isimli üç kazasından biri olmuştu. Payas sancağı, kaza sayısı açısından en zayıf olanıydı. İdari düzenlemeden zararlı çıkan yerlerden biri, hiç şüphesiz Belen'di. Ancak düzenleme uzun ömürlü olmadı. 1870-1871'de Adana vilayetinin teşkiliyle birlikte Payas ve Osmaniye kazalarından oluşan Payas sancağı buraya bağlanmıştı (Efe, 2013b: 184). Son düzenlemeden önce Payas sancağına tâbi olan Belen ise Halep vilayetinin Halep sancağına bağlı bir kaza merkezi haline getirilmişti (HVS, 1287: 44).

İskenderun'un Belen'in aleyhine büyümesi, bu idarî birime güç kaybettirecekti. Buradaki ticaret hacminin sürekli artması, İskenderun İskelesi'nde ticaret yapan tacirlerin Belen aleyhinde şikâyetlerine neden olmaktaydı. Çünkü İskenderun, kaza merkezi olan Belen'e tâbiydi ve kadı, yani mahkeme Belen'de bulunmaktaydı. En küçük bir uyuşmazlıkta mahkemeye başvurmak için İskenderun'dan Belen'e gidilmesi gerekmekteydi. Bu sebeple 22 Nisan 1876 tarihli bir mahzar ile 9 tüccar, 7 esnaf ve 8 idareci İskenderun'un kaza merkezi yapılmasını talep etmişlerdi. Onlara göre İskenderun kaza yapıldıktan sonra Belen'de kaymakamlık makamının olmasına gerek kalmayacak, buradan sağlanacak tasarrufla İskenderun'un idarî personelinin masrafları karşılanabilecekti (BOA, ŞD: 2887/14)⁶. Belen, müracaatlar doğrultusunda, 1878 yılında birinci sınıf bir kaymakamlık merkezliğinden ikinci sınıf bir kaymakamlık merkeze tahvil edilmiş (BOA, İ. DH: 770/62757) ve 13 Mart 1879 (1 Mart 1295) tarihinde de İskenderun; Aşkarbeyli, Güvgüb ve Akçay köyleriyle birlikte Belen'den ayrılarak müstakil bir kazaya dönüştürülmüştü. Yapılan bu idarî düzenleme bir kısım Belen ahalisini mağdur etmişti (Ürkmez, 2012: 32). Bunlardan bazılarının haneleri Belen'de olduğu halde, arazileri, İskenderun'a bırakılan köylerin sınırları içerisinde kalmıştı. Bu nedenle 48 kişi, 4 Mart 1881 tarihli bir dilekçe ile Adliye Nezaretine müracaatta bulunmuşlardır. Dilekçelerinde, İskenderun kazası sınırları içerisinde kalan mülkleri hususunda haklarını arayabilmeleri için İskenderun

⁵ 26 Şubat 1866 (10 Şevval 1282) tarihli irade-i seniyye; Bu düzenlemeden sonra Belen kazası aşağıdaki yerleşim yerlerinden oluşmaktaydı. Karaağaç İskenderun İskelesi, Nergizlik, Karahüseyinli, Pirinçlik, Akçay, Aşkarbeyli, Cebke, Çırtıman, Sakıt, Kurtlu, Sarımazi, Kurtlufenk, Kesrik, Elhub/Alahob, Ağcalı, Arab Çiftliği, Nehr-i Siyad, Höyük, Hacı Ahmedli, Beyköyü, Karagöz, Ekber, Kiliseönü, Çengan, Gökmeşeyan, Kabev İskelesi, Ceylanlı, Bakras, Çakallı, Delibekirli, Alaybeyli, Şembek. *Salname-i Vilayet-i Halep*, 1284, Defa 1, s. 202.

⁶ 48 mührü havi, Sadarete gönderilmiş 22 Nisan 1876 (27 Rebiyülevvel 1293/8 Nisan 1292) tarihli mahzar.

İdare Meclisi ve Bidayet Mahkemesinde Belen ahalisinden iki üyenin bulunmasını talep etmişlerdi (BOA, ŞD: 2217/22). Ancak bu talep Şura-yı Devlet tarafından mevcut usule aykırı olduğu gerekçesiyle reddedilmişti (BOA, ŞD: 2217/22; Ürkmez, 2012: 34).

Belenliler yeni düzenlemeyi tarihi de referans göstererek hoş karşılamadıklarını ifade etmişlerdir. Çünkü İskenderun, 3-4 yüzyıldır Belen'e tâbi bir yerdir. Onlara göre büyüklük olarak diğer kazaların bir nahiyesi derecesinde olmayan bir kazanın ahali ve emlaki iki kazaya ayrılmamalıydı. Ayrıca eskisi gibi bu yerlerin Belen'e bağlanması, hazineye senelik 200.000 kuruştan fazla tasarruf sağlayacaktır (BOA, ŞD: 2217/9)⁷. Belenlilerin talebine rağmen İskenderun, Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinden çıkıncaya kadar kaza statüsünü devam ettirmiş, Belen ise sürekli güç kaybederek, ekonomik olarak zayıflamıştır. Ticarî faaliyetlerin tamamına yakını İskenderun İskeleyi'nde cereyan ettiği için Belen'in sadece geçit ve güvenlik açısından ehemmiyetini koruduğunu söylemek mümkündür.

Bu güç kaybı farklı zamanlarda Belen'in idarî olarak aleyhine tekliflerin ileri sürülmesine neden olacaktı. 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'nden sonra Ermeni meselesinin uluslararası bir sorun olması ve Ermenilerin çetecilik faaliyetlerine başlaması üzerine, İskenderun Körfezi'nde bulunan bazı noktalar, çetecilik yapan Ermeniler tarafından ikmal noktası olarak kullanılmaktaydı (Ürkmez, 2013: 903-904). Bu sebeple Halep valileri, zaman zaman bölgelerinde cereyan eden yasa dışı hadiseleri engellemek için askerî ve idarî tedbirler almaktaydılar. 1882 yılında ehemmiyetli bir nokta ve kaçakçıların mühimmat ve zararlı evrak naklettikleri bir muhit olması nedeniyle Süveydiye'nin müdürlük yapılarak, buraya muktedir ve dolgun maaşlı bir müdürün atanması talep edilmişti (BOA, ŞD: 2218/19). Ancak böyle bir idarî düzenleme, öncelikli olarak ilave malî kaynak gerektirmekteydi. Vali, kaynak olarak lüzumu olmayan Belen kazasının nahiyeye tahvil edilerek İskenderun kazasına bağlanmasını, açığa çıkacak meblağın da Süveydiye'ye tahsis edilmesini önermişti.⁸ Benzer bir teklif, 1886 senesinde de yinelenmişti. Cebel-i Seman nahiyesinin gelişip büyümesinden dolayı kazaya tahvil edilmesi düşünüldüğü sırada (BOA, DH. MKT: 1408/1)⁹ yine malî kaynak olarak, Belen'in nahiyeye tahvil edilerek müdürlüğe idaresi gündeme gelmişti. Ancak Cebel-i Seman, üçüncü sınıf bir kaza yapılmasına rağmen, her iki teklif de Belen'in stratejik konumundan dolayı, güvenlik sorunlarına yol açacağı gerekçesiyle reddedilmişti (BOA, DH. MKT: 1408/1; BOA, DH. MKT: 1418/76).

Kaza statüsünün ortadan kalkma korkusu Belen'in peşini bırakmıyordu. Belen'in idarî yapısıyla ilgili çeşitli teklifler yapılmaktaydı. Mesela Halep Valisi Osman Paşa'nın, Belen'deki kaymakamlığın lağvıyla, Hamam tarafında yeni bir kazanın teşkil edilmesi yönünde müracaatta bulunduğu, Belen ahalisi tarafından öğrenilmişti. Belen ileri gelenleri, 1887 yılında Sadarete bir mahzarla müracaat ederek Belen'in statüsünün korunmasını talep etmişlerdi (BOA, ŞD: 2221/11)¹⁰. Aynı dönemde Halep Vilayeti İdare Meclisi, Belen'in eski önemini kaybettiğine binaen oranın İskenderun'a ilhak edilerek müdürlüğe tahvil edilmesini istiyordu. Ortaya çıkacak gelir ve kadro ile de Halep-İskenderun arasında bulunan Ömerağa köyünde bir hükümet konağı inşa edilecek, Belen'deki kaymakamlık heyeti de oraya nakledilecekti. Ancak Halep Valisinin bölgeye yaptığı gezi sonrasında, Belen'in kaza statüsünün ortadan kaldırılmasının güvenlik, ahalinin itirazı ve o yıl yaşanan kuraklığın yol açtığı malî bunalım nedeniyle mümkün olamayacağını belirtmesi üzerine bu fikirden vazgeçilmiştir (BOA, ŞD, 2221/15). Belen sakinleri, yaşadıkları yer hususunda yapılacak idarî düzenlemelere kayıtsız kalmamış, itirazlarını anında yerel yönetime veya İstanbul'a iletmişlerdir. İtirazlarının, etkili olduğu yukarıdaki örnekten de anlaşılmaktadır.

Halep vilayet yönetimi, bu talepten beş yıl sonra 1891 senesinde Dahiliye Nezaretinden, ticareti ve ziraatı gün geçtikçe gelişmekte olan Antakya'nın mutasarrıflık yapılarak Cebel-i Seman, Menbic ve Belen kazalarının müdüriyete çevrilmesini talep etmiştir. Bu sayede bölgede gelişme sağlanacağını iddia etmiştir. Ancak Halep vilayetinin bu talebi Şura-yı Devlet tarafından uygun bulunmamıştı (BOA, ŞD: 2230/14; BOA, DH. MKT: 1890/38; BOA, ŞD: 2230/14).

Aslında her idarî düzenleme Belen'in aleyhine gelişmemekteydi. 6 Eylül 1896 (28 Ra 1314) tarihinde yapılan idarî düzenlemede, Dereçinar, Bozhöyük, Karayapu, Pırtılı, Basıyurt, Belenkoz, Zengi, Çamsarı, Tosun Höyüğü, Karamankaş ve Güzelce isimli 11 köy Harim ve Hassa kazalarından ayrılarak Belen kazasına bağlanmıştı (BOA, İ. DH: 1338/23). Bu değişiklik hem askerî hem de mülki açıdan gerekli görülmüştü. Bundan önce bahsi geçen köylerin ahalisi devlete ödemekle yükümlü oldukları vergileri (tekâlif-i emiriye) Harim kazasına, şer'i vergileri (aşar ve ağnam) ise Hassa kazasına ödemekteydiler. Ancak tamamı mesafe

⁷ Belen ahalisinden 48 kişinin mührünü taşıyan 4 Mart 1881 (2 Şubat 1296) tarihli mahzar.

⁸ Halep Valisi tarafından Şura-yı Devlete gönderilen 13 Ağustos 1882 (1 Ağustos 1298) tarihli telgraf, BOA, ŞD, 2218/19. BOA, ŞD, 2217-45; Belen ahalisi Halep valisinin talebini öğrenir öğrenmez faaliyete geçerek teklife itirazda bulunmuşlardı. Ermeni cemaati adına Şura-yı Devlete gönderilen 23 Kasım 1882 (11 Teşrin-i sani 1298) tarihli telgraf, BOA, ŞD, 2218/19.

⁹ Cebel-i Seman bu tarihlerde tamamı Müslümanlardan oluşan 200 köye ve 25.000 küsur nüfusa sahip bir nahiye idi.

¹⁰ Müderris, mahalle muhtarları, ulema, imamlar, gayrimüslim ruhanî liderleri ve azalardan oluşan 56 kişinin mührünü taşıyan 18 Kasım 1887 (6 Teşrin-i sani 1303) tarihli mahzar.

olarak Belen'e daha yakındı. Aslında Halep İdare Meclisi, Dereçınar köyünün ve diğerlerinin tekâlif-i emiriyyelerinin, aynı şer'i vergilerde olduğu gibi Hassa kazasına bağlanmasını düşünmüştü. Ancak Çınar köyünün ileri gelenlerinin itirazı ve şikâyeti üzerine bu köylerin Belen'e bağlanması yönünde görüş beyan edilmiştir (BOA, İ. DH: 1338/23). Belen İdare Meclisinin aynı husustaki tutanağı da kararın bu şekilde sonuçlanmasında etkili olmuştur denilebilir. Belen yönetiminin hazırladığı tutanağa göre; Bozhöyük köyü Harim'e 18, Belen'e 6; Karayapu köyü Harim'e 18, Belen'e 7, Dereçınar köyü Harim'e 18, Belen'e 6, Pırtılı köyü Harim'e 18, Belen'e 6, Yassıyurt ve Belankoz Harim'e 10, Belen'e 6, Zengi köyü Harim'e 12, Belen'e 6 saat mesafedeydi. Çamsarı köyü (BOA, İ. DH: 1338/23)¹¹ Hassa'ya 6,5, Belen'e yarım saat, Tosunhöyük (Hassa'ya bağlı) Hassa'ya 6,5, Belen'e 5,5, Karamankaş¹² köyü Hassa'ya 6, Belen'e 5, Güzelce (BOA, İ. DH: 1338/23)¹³ köyü Hassa'ya 9,5, Belen'e 4,5 saat mesafeydi (BOA, İ. DH: 1338/23).

Belen'e 3 ve Antakya kazasına 9 saat mesafede olan, vergileri Belen kazası tarafından tahsil edilip, yalnız nüfusça olan muamelatı Antakya'da yapılan Kömürçukuru ve Gölbaşı köylerinin nüfus işlemleri de 2 Ağustos 1898 (14 Ra 1316) tarihinde Belen kazasına bağlanmıştır. Bu ikili yapı özellikle askerî işlemleri zorlaştırmaktaydı, zaten ahalinin talebi de bu yöndeydi (BOA, İ. DH: 1356/34). Ancak Hassa kazasından ayrılarak Belen'e bağlanmış olan Çöşlü nahiyesi köylerinden bazılarının Hassa'ya bağlanmasına dair Adana vilayeti tarafından Dahiliye Nezaretine müracaatta bulunulmuştur (BOA, DH. TMİK. S: 59/42).

Meşrutiyetin ilanından yirmi gün önce, Belen'in müdüriyete dönüştürülerek, kaymakamlığın, 12 saat mesafede olan Mursal-zâde Mustafa Paşa (Efe, 2013a: 155-169) ile Genç Ağa'nın oğullarının çiftliğinin merkezi olan Hamam köyüne nakledileceği Belen ahali tarafından işitilmişti. Bunun üzerine Belen'in Muhlisali, Bakras, Şembük, Kilise ve Hamar mahallelerinin muhtarları öncülüğünde hazırlanan bir dilekçede, Suriye ve Irak topraklarının kilidi, Arabistan'ın ana yolu, Gavur Dağının en mühim geçiş noktası olup doğal bir müstahkem kale görünümünde olan Kanunî'nin 960 (1552-1553) yılında bina ettiği cami, hamam, han, imaret, dükkân, bünyad inşa ederek vakıf bağladığı, hâl-i hazırda 5 mahalle ve 50 köyden oluşan bu yerdeki hükümetin naklinin, ahalinin dağılmasına ve 100.000 lira kıymetinde bulunan Kanunî vakıflarının yok olmasına sebep olacağı ifade edilerek kazanın statüsünün korunması talep edilmiştir (BOA, DH. TMİK. S: 74/41)¹⁴. Geçiş noktası olması hasebiyle güvenlik açısından önemi ve bu mahzarın da etkisiyle Belen'in idarî yapısında bir küçülmeye gidilmeyip, kaza konumu devam ettirilmiştir.

1907-1908 (Rumî 1323)'de, Rumeli muhacirlerinden olup, Belen kazasına getirilmiş olan 28 hane muhacire, Belen'in Karadurmuşlu köyü yakınında 2.000 dönüm arazi verilmiş ve 15 hane inşa edilmiştir. 28 hane nüfusun kayıt ve tescil işlemleri yapıldıktan sonra bu mevki, 1 Eylül 1913'te bağlı olduğu Karadurmuşlu köyünden ayrılarak Belen'e bağlı müstakil bir köye dönüştürülmüştür. Köye, Sultan Mehmed Reşad'a izafeten Reşadiye¹⁵ ismi verilmiştir (BOA, İ. DH: 1500/64). Bu köy Hatay'ın Türkiye Cumhuriyeti'ne ilhakından sonra Kırıkhan kazasının teşkiliyle Kırıkhan'ın Acemli köyüne mahalle muhtarlığı olarak bağlanmıştır (Şaşmaz, 2014: 191).

1910 yılında Halep vilayeti dahiline bir teftiş gezisi düzenleyen Halep Valisi Hüseyin Kâmil, Belen kasabasının ne için bir kaza merkezi ittihaz edilmiş olduğunu anlayamadığını ifade etmiştir. Ona göre burasının büyükçe bir köyden farkı yoktu. İskenderun'un Belen'e bir buçuk- iki saat mesafede olması, orada bir kaza merkezini gereksiz kılmaktaydı. Vali, Belen kazasının hiçbir açıdan bir ehemmiyete sahip olmadığını, ve Belen'in nahiyeye tahvil edilmesi gerektiğini düşünmekteydi (BOA, DH. İD: 44.1/30). I. Dünya Savaşı sırasında Belen'in kaza statüsünün sonlandırılmasına ve yeni teşkil edilecek Kırıkhan kazasına bağlanmasına dair bir kanun hazırlanmışsa da 1 Mart 1919 tarihinden sonra yürürlüğe girmesi kararlaştırılan kanunun uygulanması, Fransız işgalinden dolayı mümkün olmamıştır (*Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, 1334: 589-593). Belen, I. Dünya Savaşı'nı nihayete erdiren Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra 6 Kasım 1918'de geçici olarak Halep vilayetinden ayrılarak Adana vilayetine bağlanmıştır (BOA, HR. SYS: 2460/94). Ancak kısa bir süre sonra Fransızlar tarafından işgal edilmiş ve yeni bir idarî düzenlemeye tâbi tutulmuştur. Fransa Yüksek Komiserliği tarafından hazırlanan, 27 Kasım 1919 tarihli kararnameye göre Belen; Antakya, Harim, Reyhaniye ve İskenderun kazalarıyla birlikte özerk İskenderun sancağının bir parçası olmuştur. İskenderun sancağı, özelliğini kaybetmeden 1 Eylül 1920'de de Halep Hükümetine bağlanmıştır (Ada, 2005:

¹¹ Çamsarı köyünün aşarı Belen kazasına, vergi, nüfus ve sairesi Hassa kazasına aitti. Muamelatının birleştirilmesi için Belen'e bağlanması uygun görülmüştü.

¹² Karamankaş köyü bugün Hatay'ın Kırıkhan ilçesine tâbidir. O tarihte Hassa'ya bağlı olan bu köyün Hassa kazası köyleri ile arasında Cebel-i Bereket bulunmaktadır. Ayrıca güvenlik gerekçesiyle Belen'e bağlı olmasının daha uygun olacağı düşünülmekte olduğu için idarî düzenlemeye tâbi tutulmuştur.

¹³ Güzelce köyü her ne kadar Hassa'ya bağlı ise de mesafe olarak Belen'e yakınlığından başka Hassa kazası köyleriyle arasında Cebel-i Bereket bulunmaktaydı. Bu sebeple Belen köyleri ortasında tek başına kalmaktaydı. Güvenlik açısından zafiyet oluşturan bu durumun bertaraf edilmesi için Güzelce Belen'e bağlanmıştır.

¹⁴ Muhlisali, Bakras, Şembük, Kilise ve Hamar mahallerinin muhtarlarının mührünü havi 4 Temmuz 1908 (4 Cemaziyülahır 1326/20 Haziran 1324) tarihli dilekçe.

¹⁵ Günümüzde Hatay ili Kırıkhan ilçesi Reşatlı köyü.

83). Daha sonra yapılan idarî düzenlemede, özerk sancaktaki kaza sayısı Antakya, Kırıkhan ve İskenderun olmak üzere üçe düşürülmüştü. Bu düzenlemede Belen, Kırıkhan kazasına bağlı bir nahiye idi (Yorulmaz, 2001: 238). İskenderun sancağının Hatay vilayeti olarak Türkiye Cumhuriyetine bağlandığı tarih olan 1939 yılına kadar Belen'in idarî yapısı bu şekildeydi.

Hatay'ın Türkiye Cumhuriyeti sınırlarına dahil olmasından sonra 7 Aralık 1953'te ülke genelinde mevcut nahiyelerden kırkının tam teşkilatlı nahiye haline getirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kanunun tatbik edildiği yerlerden biri de Hatay vilayetinin İskenderun kazasına tâbi Belen'di. Kanunla, Belen nahiyesini teşkil eden köyler şöyleydi: Belen (bu muhtarlığa mahalle halinde bağlanmış Atık, Halilbeyyaylası), Benlidersi, Müftüler (bu muhtarlığa mahalle halinde bağlanmış, Kaşmer, Kökçekli), Şenbük (bu muhtarlığa mahalle halinde bağlanmış, Kanlıdereyaylası, Ballıkastalyaylası), Çakallı, Kıcı, Soğukoluk, Çerçikaya, Sekerek, Kömürçukuru, Bakras. Tahtaköprü köyü de bir ara Belen'e bağlanmışsa da buraya uzak oluşundan dolayı 27 Eylül 1956'da aynı vilayetin merkez kazasının Bedirge nahiyesine bağlanmıştır (Şaşmaz, 2014: 177, 189, 190). 9 Mayıs 1990'da İskenderun ilçesine bağlı Belen bucağı, çıkarılan bir kanunla kendine bağlı 10 köyü ihtiva edecek şekilde ilçeye tahvil edilmiştir. Belen'in ilçe yapıldıktan sonra sınırları içerisinde kalan köyler şunlardır: Benlidere, Çakallı, Çerçikaya, Karapelit, Kıcı, Kömürçukuru, Müftüler, Ötençay, Güzelyayla, Şenbük (Şaşmaz, 2014: 210-215). 12 Kasım 2012'de yayınlanan Büyükşehir Yasası ile Hatay'ın Belen ilçesine bağlı köyler Belen'in mahalleleri olmuştur (*Resmî Gazete*, 6 Aralık 2012: 28489).

3. Belen Kaymakamları

Belen'in 1832-1840 yılları arasında Mısır Valisinin kontrolünde olduğu sırada, Osmanlı Devleti bir dizi idarî, adli ve malî reformlara imza atmıştı. Sultan II. Mahmud döneminde yapılan düzenlemeler ve Tanzimat Fermanı'nın ilanı (1839) ile önemli bir dönüşüm içerisine girilmişti. Bu düzenlemelerden biri, Tanzimat'ın ilanından sonra vergi toplamadaki adaletsizliklerin giderilmesi amacıyla, iltizam usulünün yerine muhassıllık uygulaması getirilmesiydi. Yeni usulün tatbik edildiği yıllarda Belen, Mısır valisinin denetiminde olduğu için burada muhassıllık uygulanamamıştır. Muhassıllık uygulamasından ülke genelinde istenilen sonuç da zaten elde edilememiş, bu sebeple 1842 yılında eski yönteme geri dönmüştü. İki yıl gibi bir süre denenen bu yöntemden sonra idarî yapıda yeni değişiklikler yapılarak eyalet, sancak ve kaza idarî birimleri oluşturulmuştu (Çadırcı, 1997: 236; Torun, 2012: 87). İdarî birimlerden; eyaletler vali, sancaklar kaymakam, kazalar ise kaza müdürü tarafından idare edilecekti. Düzenleme zaman içerisinde Belen'e de tatbik edilmiş ve Belen, vilayet nizamnamesinin Halep vilayetine tatbik edildiği 1866 yılına kadar, sancak olarak örgütlenmişti. Artık Belen, hanedan aileler vasıtasıyla değil de merkezden atanan kaymakamlar vasıtasıyla idare edilmeye başlanmıştı. Bu sayede hanedan ailelerin gücü kırılmaya çalışılmış ve devlet, bölgede etkin rol oynamaya başlamıştır.

3a. Kaymakamların Menşei, Eğitim Durumları ve Meslekî Tecrübeleri

1858 senesinden sonra Belen kaymakamlığına getirilmiş ve sicil kaydına ulaşabildiğimiz 11 kaymakamdan; 3'ü İstanbul, 3'ü İbradı, 1'i Ödemiş, 1'i Eğin, 1'i Diyarbakır, 1'i Şam, 1'i ise Cebel-i Lübnan doğumluydu. Üçünün babası naiplik yapmıştı. Geri kalanlarının babası memur kökenli değildi.¹⁶ Bu kaymakamlardan biri iptidai, üçü rüşdiye, biri medrese, altısı ise Mülkiye Mektebinde nihai öğrenimlerini görmüşlerdi.¹⁷ 11 kaymakam içerisinde, sadece Türkçe okur yazar olan 3, Türkçeye ilaveten Arapça bilenlerin sayısı 8, Fransızca bilenlerin sayısı 6, Farsça bilenlerin sayısı 5, Rumca ve Kürtçe bilenlerin sayısı ise 1'di. Buna göre bir dil bilenlerin sayısı 3, üç dil bilenlerin 4, dört dil bilenlerinki ise 4'tür. Kaymakamlar içerisinde, telif eseri olanlar da bulunmaktaydı. Mesela 1906-1907 yıllarında Belen kaymakamlığında bulunan Hüseyin Zeki Bey'in Emsile-i Ahlâk isimli bir eseri bulunmaktaydı (BOA, İ. DH: 1442/16; BOA, İ. DH: 1455/29).

Kaymakamlar, yetişmeleri için tesis edilmiş bir okul bulunmayışından dolayı, 1859 yılına kadar daha ziyade merkez ve taşra teşkilatında görev yapan tecrübe sahibi memurlar arasından seçilip, atanmaktaydı. 28 Ocak 1859'da Mülkiye Mektebi'nin açılmasından sonra da tecrübe kazanmış memurlar arasından kaymakam seçimi devam etmişti (Çankaya, 1954: 5). İncelenen kişilerin tamamı, kaymakam olmadan önce, en alt kademedeki memuriyet hayatına başlamışlardır. Bunlardan en erkeni 15, en geçi ise 29 yaşında memuriyete başlamıştır. Bu kaymakamların memuriyete başlama yaş ortalamaları 21'dir. Memuriyette ortalama olarak 11 yıl görev yaptıktan sonra kaymakam olarak tayin edilen bu kişilerin, kaymakam oldukları yaş ortalaması 33'tür. Belen'e tayin edilen 11 kaymakamdan en büyüğü 68¹⁸, en küçüğü ise 32

¹⁶ Bunlar Hasan Tahsin Efendi, Mehmed Şaban Efendi, Mehmed Şakir Efendi'dir.

¹⁷ Salih Hulusi Paşa nihai olarak iptidaide (memuriyete ve kaymakamlığa ne zaman başladığına dair kayıt bulunmamaktadır), Mehmed Kâzım Bey rüştiyede, Hasan Sabri Efendi rüştiyede, Ali Behçet Bey rüştiyede, Ahmed Şakir Efendi medresede, Hasan Tahsin Efendi Mülkiyede, Hasan Halis Efendi Mülkiyede, Mehmed Şaban Efendi Mülkiyede, Hüseyin Zeki Bey Mülkiyede, Mehmed Şakir Mülkiyede Mansur Abdussamed rüştiyede öğrenim görmüşlerdir.

¹⁸ 1903-1904 yıllarında Belen kaymakamı olan Ali Behçet Bey, memuriyet hayatına 17 yaşında başlamış, 60 yaşında kaymakam olmuş, 68 yaşında Belen kaymakamlığına tayin edilmiştir. Ali Behçet Bey'in sicil dosyası için, BOA, İ. DH, 1408/37.

yaşındadır. Belen'e kaymakam olarak tayin edilme yaş ortalamaları ise 42'dir. Çeşitli memuriyetlerde bulunduktan sonra kaymakam olarak atanan bu kişiler, en fazla 43, en az 1, ortalama olarak da 11 yıl çeşitli memuriyetlerde görev yaptıktan sonra kaymakam olmuşlardır. Ortalama 9 yıl başka kazalarda kaymakamlık yaptıktan sonra da Belen kaymakamlığına tayin edilmişlerdir. Belen kaymakamlığının 1878 yılından itibaren -bir dönem hariç- ikinci sınıf kaymakamlık olması münasebetiyle tayin edilen kaymakamların, 3. sınıf kaymakamlıklarda bir müddet çalıştıktan sonra yapılacak sınava girip, ikinci sınıfa geçmeleri gerekmektedir. Buna karşın, zaman zaman kaymakam menşei olmayan memurların da Belen'e kaymakam olarak tayin edildikleri görülmektedir. Bu şekilde tayin edilen son kişi, 1894 yılında göreve getirilen Cidde Ticaret Mahkemesi Reisi Mahmud Nedim Efendi'dir. Kaymakamların diğer memuriyetlerde tecrübe kazandıktan sonra, küçük ölçekli kazada kaymakam olarak göreve başlamaları, yönetim açısından yerinde bir uygulamaydı. Aksi halde büyük ölçekli veya yabancı memurların bulunduğu bir yere tecrübe kazanmadan atanan kaymakamın, güçlük yaşama ihtimali oldukça yüksekti (Ürkmez, 2012: 331)¹⁹. Belen'in kavşak ve geçiş noktasında olmasından dolayı, her hangi bir kaymakam azledildiğinde veya başka bir yere tayin edildiğinde kaymakamlık makamı uzun süre vekaletle idare edilmemiş ve boş bırakılmamıştır.²⁰ Tespit edemediğimiz kadarıyla Belen kaymakamlığı 3 kez vekaleten idare edilmiştir. Tam süresini tespit edemediğimiz biri dışında diğer ikisinin toplam vekalet süresi 4 ay kadardır.

Kaymakamların meslekî menşei birbirinden farklı idi. Kaymakam olmadan önce, 3'ü tahrirat katipliğinde, 3'ü vali maiyetinde, 3'ü Zabtiye Nezaretinde, 1'i Muhasebe Kaleminde, 2'si Tercüme Odasında memuriyet hayatına başlamıştır. Belen kaymakamlığına tayin edilenler arasında daha önce kaza müdürlüğü, Halep muhasebeciliği ve Urfa Mal Müdürlüğünde bulunanlar olduğu gibi Antakya hanedanından ve hacedandan olan kişiler de vardı. Bunların dışında kalan idareciler, daha önce başka bir yerde kaymakam iken Belen'e tayin edilmişlerdi. İncelenen şahıslar arasında memuriyet hayatına kaymakam olarak başlayan bir kimse bulunmamaktadır. Önceki meslekler dikkate alındığında, kaymakam seçiminde, yazı işleri, adalet ve güvenlikle ilgili alanlarda tecrübe sahibi olanların tercih edildiği görülmektedir. Buna bakılarak, devlet için 19. yüzyılda bürokrasi, hukuk ve güvenliğin ön plana çıktığı ifade edilebilir.

Belen kaymakamlarının 1850-1873 yılları arasındaki ortalama maaşı 3.000 kuruştur. Belen'de görev yapan kaymakamların bir kısmı maaşlarından şikâyet ederek başka bir yere tayinlerini talep etmişlerdir. Bu onların geçim sıkıntısı yaşadıklarının göstergesidir. Zaman zaman kaymakamların maaşlarını mutedil bir seviyeye getirebilmek için mevcut idarî birim, başka bir birim ile birleştiriliyordu. Mesela İskenderun İskelesi müdüriyetinin lağvedilmesiyle ortaya çıkan maaş, Temmuz 1854'te Belen kaymakamlığına getirilen Tevfik Bey'in maaşına ilave edilmiştir (BOA, A. MKT. NZD: 115/32).

3b. Tayin Şekilleri

Belen kaymakamlarının tayini, 1869 yılına kadar vilayetin önerisi üzerine Meclis-i Valâ veya Şura-yı Devlet kararına binaen padişah onayı ile mümkün olmuştur. Bu tarihten sonra, kaymakamların tayini, vilayetin önerisi, İntihab-ı Memurîn Komisyonunun mütalaası ve yeniden ihdas edilen Dahiliye Nezaretinin görüşüne binaen padişah onayı ile mümkün olmaktadır (Akyıldız, 1993: 67-70)²¹. Meşrutiyetin 1908'de yeniden ilanından sonra kaymakamlar, İntihab-ı Memurîn Komisyonunun önerisi ve dahiliye nazırı, sadrazam ve padişahın imzalarını taşıyan üçlü kararname niteliğindeki iradeler ile atanmıştır.²² 1912 yılından sonra, Belen'e atanan kaymakamlar da bu usulle göreve getirilmişlerdir (BOA, İ. DH: 1491/37).

Kaymakamlar genellikle yakın çevrede görev yapanlar arasından seçilmiş, tayin yoluyla görevden

¹⁹ İskenderun'un havasının yaz aylarında bunaltıcı ve katlanılamayacak derecede ağır olması nedeniyle burada bulunan konsolos vekilleri yazları genellikle Belen'de konaklıyordu,

²⁰ 8 Ocak 1863 (17 Receb 1279) tarihli irade-i seniyye, BOA, İ. MVL, 480/21749; 1913 yılında, Şura-yı Devlet kararıyla hakkındaki iddialardan dolayı yargılanan Cemil Bey'in mahkeme sürecinin tamamlanmasına kadar yerine vekaleten başka birinin kaymakam olarak atanması gerekmektedir. Ancak bu sürenin uzayacağını düşünen Memurîn-i İntihab Komisyonu ve Dahiliye Nazırı, Belen'in mevken öneminden dolayı, uzun müddet vekaletle idaresinin uygun olmayacağını, dolayısıyla Cemil Bey'in azledilerek yerine Elbistan kaymakamlığından ayrılmış Mehmed Efendi'nin asaleten atanmasını daha uygun görmekteydi. Nitekim süreç, Memurîn-i İntihab Komisyonunun istediği şekilde sonuçlanmıştı. Dahiliye Nezareti tarafından Sadarete gönderilen 16 Kasım 1913 (16 Zilhicce 1331) tarihli tezkire ve 17 Kasım 1913 (17 Zilhicce 1331) tarihli irade-i seniyye, BOA, İ. DH, 1503/6.

²¹ Dahiliye/Mülkiye Nezareti, II. Mahmud'un yaptığı reformlar çerçevesinde 12-13 Mart 1836 yılında ihdas edilmişti. Ancak bu nezaretin ömrü oldukça kısa sürdü. 2 Eylül 1839 yılında Sadaret ile birleştirilen Dahiliye Nezaretinin tekrar teşkil edilmesi 18 Şubat 1869'da mümkün olmuştur.

²² İrade-i seniyye padişahın sözlü veya yazılı emri için kullanılan bir tabirdir. Sultan Mehmed Reşad ve Mehmed Vahdeddin devirlerinde arz tezkiresi hamşine mabeyn katibi tarafından yazılmış iradeler devam etmekle birlikte kanunname ve kararnamelerin Babalide hazırlandıktan sonra sadrazam ve ilgili nazırdan başka padişah tarafından da kabulü gerektiğinden bunlara "Meclis-i Umûminin ictimânda kanuniyeti teklif olunmak üzere iş bu kararnamenin mevki-i meriyyete vazını irade eyledim" cümlesi konularak imzalanmaya başlanmıştır. Böylece üçlü imza usulü getirilmiştir. Bu tip iradeler bir nevi kanun sayıldığından kimin tarafından yürütüleceğine de iradenin altında işaret edilmiştir. Mübahat S. Kütükoğlu, "İrade-i Seniyye", *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 392. Kaymakam tayinleriyle alakalı iradelerin altına *iş bu irade-i seniyyenin icrâsına Dâhiliye Nezâreti me'mûrdur* ibaresi düşülmektedir. Mesela, 17 Kasım 1913 (17 Zilhicce 1331/4 Teşrin-i sani 1329) tarihli irade-i seniyye imzalar Sultan Mehmed Reşad, Sadrazam Mehmed Said Paşa ve Dahiliye Nazırı Talat Paşa'ya aitti, BOA, İ. DH, 1503/6,

alındıklarında da genellikle yakın çevredeki kaymakamlıklara gönderilmişlerdir. Çoğunlukla bölge kültürünü ve insanını genel itibarıyla tanıyan kaymakamlar aynı çevrede becayiş yoluyla değiştirilmiştir. Mesela Halep İdare Meclisi, bölge ahvaline vakıf olan Antakya hanedanından Selim Bey'i vekaleten Belen kaymakamlığına getirmişti (BOA, İ. MVL: 480/21749). Belen'e tayin edilen kaymakamlardan, önceki görev yeri belli olan 38 kişinin, 18'i Halep vilayeti sınırları içerisinde, 6'sı Adana ve yakın çevredeki herhangi bir idarî birimde yönetici iken Belen'e kaymakam olarak atanmıştır. En uzak veya farklı kültüre sahip denilebilecek yerlerden gelen kaymakamlar ise Molivo (Midilli Adası dahilinde), Yakova (Kosova vilayeti sınırları içerisinde) ve Haraz (Yemen vilayeti dahilinde)'dan Belen kaymakamlığına tayin edilmişlerdir. Ancak kaymakam olarak atanacakların Belen'in yerlisinden olmamasına dikkat edilmekteydi.²³

3c. Kaymakamlardan Beklenenler

Kaymakamların gayretli, çalışkan, iktidar ve kişilik sahibi, dirayetli, tecrübe sahibi olmaları ve vergileri zamanında toplayıp, askerlik yükümlülüğü olan kişileri tespit ve sevk etmeleri beklenmekteydi (Güneş, 2014: 331-332). Mesela Belen kaymakamlığına tayin edilmesi düşünülen Elvan Bey'in gayretli ve çalışkan biri olarak tanındığı, özellikle vurgulanmıştı (BOA, DH. MKT: 1547/115). Yine Belen Kaymakamı Ahmed Bey, redif askeri toplanması sırasında sergilediği ihmalkârlık ve tembellik nedeniyle 29 Temmuz 1878 (29 B 1295) tarihinde azledilmişti (BOA, İ.DH: 770/62757). Yine iki kişinin katili olan bir şahıs, İstanbul'a gönderilmek üzere Belen'de hapsedilmişken bir yolunu bulup hapishaneden kaçınca bu durum, Belen kaymakamlığının yavaşlığı ve tembelliğine bağlanmış ve kaymakam, 11 Kasım 1850 (6 M 1267) tarihinde görevinden alınmıştı (BOA, İ. MVL: 188/5691).

Belen'in, Bereket Dağı'nın ortasında bulunması ve yabancı temsilcilerin sık sık burada bulunması veya buradan geçmesi Belen'e muktedir, dirayet sahibi kaymakamların atanmasını gerektiriyordu (BOA, İ. MVL: 425/18670)²⁴. Belen kaymakamlarından Abdülhalim Hilmi Efendi, dürüst bir insan olmasına rağmen dirayet sahibi değildi. Maaşının yetersizliğinden de şikâyet etmesi gerekçe gösterilerek 18 Ocak 1858 (2 C 1274) tarihinde Rumkale kaymakamlığına tayin edilmişti.²⁵ Kaymakam Şemsi Bey ise adaba aykırı hareket etmekteydi, oysa Belen, İskenderun İskelesi'ne çıkan yolcuların geçit noktası ve aynı zamanda yaz aylarında yabancıların ikamet merkeziydi. Bu sebeple Şemsi Bey'in Haçın kaymakamıyla becayiş yapması düşünülmüştü (BOA, DH. MKT: 2545/114; BOA, DH. MKT: 2548/99). 1906 yılında Belen kaymakamlığında bulunan Esad Efendi ise yaşlı olduğu için azledilmişti (BOA, İ. DH: 1442/16.).

Bu hususiyetleri taşımayanlar görevinden azledildiği gibi, işini layıkıyla yapanlar da taltif edilmekteydi. Mesela Salih Hulusi Paşa, Belen kaymakamlığına tayin edildikten sonra, Haraz kazası kaymakamlığında bulunduğu müddette yaptığı hizmetlerden dolayı üçüncü Mecidi nişanıyla taltif edilmiştir (BOA, DH. MKT: 371/59). Zeki Bey görevde bulunduğu süre boyunca Belen kazasına ait savaş tazminatı (tazminat-ı harbiyye) tertibini zamanından önce toplayıp teslim etmesinden dolayı Halep valisinin teklifiyle 15 Mayıs 1906 (21 Rebiyülevvel 1324) tarihinde 3 rütbeden 2 rütbeye terfi etmiştir (BOA, İ. TAL: 395/41).

3d. Kaymakamların Görev Süreleri

İncelenen 67 yıllık (1850-1917) süreç içerisinde Belen'de tespit edebildiğimiz kadarıyla 55 kaymakam görev yapmıştır.²⁶ Belen'in sancak olarak örgütlendiği 1850-1866 yılları arasında 13 kaymakam, sancak yöneticiliği yapmıştır. 1866 yılından itibaren kaza statüsüne getirilen Belen'de, 42 kaymakam görev yapmıştır. Buna göre, görev yapan kaymakamların ortalama hizmet süresi 15 ay civarındadır. Tespit edemediğimiz kaymakamların da olduğu düşünülürse bu süre daha da kısılacaktır. Kaymakamların standart bir görev süresi bulunmamaktaydı. Ancak genel temayüle bakıldığında ortalama bir yıl görev yapan kaymakam başka bir yere tayin edilmekteydi. Bir yıl civarındaki süre, kaymakamın bölgeyi tanıyıp, tecrübe kazanması için dahi yeterli değildir. Bölge halkını tanımadan, çok kısa süre bu görevde kalan kişiler, Belen'i çoğunlukla bir terfi basamağı olarak kullanmaktaydılar. Kaymakamlar içinde bölgede en uzun süre görev yapan kişi 44 ay (1850-1854) ile Şehrab Ağa idi. En kısa süre görev yapan kişi ise 4 gün (16-20 Eylül

²³ 1859 senesinde Belen kaymakamı olan Süleyman Vehbi Ağa, ailesinin İstanbul'da bulunmasını gerekçe göstererek onlara daha yakın olacağını düşündüğü Tarsus'a becayiş suretiyle tayinini talep etmiş, ancak Tarsus kaymakamı Ahmed Paşa'nın Belen'in yerlisinden olması bu teklifin geri çevrilmesine neden olmuştur. 14 Aralık 1859 (19 Cemaziyülevvel 1276) tarihli Meclis-i Vâlâ mazbatası, BOA, İ. MVL, 425/18670. Süleyman Vehbi, maaşının yetersizliği gerekçe göstererek aynı zamanda Antep kaymakamlığına da razı olduğunu ifade etmiş ancak bu kabul görmemiştir. BA, MVL, 754-16.

²⁴ Aslında müdürlük hüviyetinde olan Belen'in Bereket Dağı ve sahil ile sahraya hemcivar olması, buraya muktedir bir zatın atanmasını gerektirmekteydi bu sebeple Tarsus kaymakamı Ahmed Paşa'nın Belen'e tayini reddedilmiştir, Halep Eyaleti İdare Meclisinin 15 Ekim 1859 (18 Rebiyülevvel 1276) tarihli mazbatası.

²⁵ Abdülhalim Hilmi Efendi ailesinin kalabalık olmasından dolayı maaşının yetersiz kaldığını bu yüzden Antakya veya Isparta sancaklarından birine becayiş yapılmasını 27 Mart 1858 (11 Ş 1274) tarihli dilekçe ile talep etmişti, BA, MVL, 574-14; 18 Ocak 1858 (2 Cemaziyülahır 1274) tarihli irade-i seniyye, BOA, İ. MVL, 398-17321; 13 Ağustos 1858 (3 Muharrem 1275) tarihli Sadaret ilmühaberi, BOA, A. MKT. NZD, 261/48. Aynı tayin döneminde Kilis, Antep, Belen, Reyhaniye, Birecik, Antakya, Rumkale kaymakamlarına sırasıyla 4.360, 3.136, 3.000, 2940, 2.940, 2.450, 2.250 kuruş maaş tahsis edilmişti.

²⁶ Kaymakamların görevde olduğu tarihler, sahip oldukları rütbe ve unvanlar, önceki ve sonraki görev yerleri, görevden ayrılma sebepleri ve aldıkları maaşlar için bakınız Tablo 1: Belen Kaymakamları.

1888) bu vazifede kalan Şakir Bey'di. İncelenen dönem Sultan Abdülmecid, Abdülaziz, V. Murad, II. Abdülhamid, Mehmed Reşad ve Mehmed Vahdeddin dönemlerini kapsamaktadır. Hükümdarların saltanat müddetleri dahilinde görev yapan kaymakamların görev süreleri incelendiğinde dikkat çekici bir fark gözükmemektedir. 6 hükümdar döneminde de kaymakam süreleri yaklaşık olarak birbirine yakındır. Geçiş dönemlerinde, örneğin 1908'de Meşrutiyetin ilanı ve I. Dünya Savaşı esnasında görev süreleri uzamış veya kısalmıştır. Ancak bunun sebebi çoğunlukla şahısların tayin talebinden kaynaklanmıştır.

3e. Kaymakamların Usulsüzlükleri ve Haklarında Yapılan Şikâyetler

Kaymakamlar, Belen'in havasına-suyuna alışamama²⁷, maaş yetersizliği²⁸, ailesini Belen'e getirmemesinden dolayı ailesinin yanına gitme isteği²⁹, maaşı veya makamı yüksek kaymakamlığa tayin edilme ve istifa gibi sebeplerle görevlerinden ayrılmaktaydılar. Bu şekilde görevden ayrılanların sayısı 16'ydı. 3 kişi ise görevi sırasında vefat etmişti. Bunların dışında kalanların büyük çoğunluğu görevini layıkıyla yapmama, yargılanma, hükümetin öyle uygun görmesi, hakkında yapılan şikâyetler, güvenliği sağlayamaması, usulsüzlük, rüşvet alma ve kanuna aykırı hareket etmek gibi gerekçelerle azledilmişlerdir. Bu şekilde görevinden alınanların sayısı 17'ydi.

Kaymakamlar görevlerini iyi yapmakla kalmayıp, görev yaptıkları muhitteki ahali, ileri gelenler ve bağlı buldukları valiler ile iyi ilişkiler kurmak zorunda idiler. Özellikle 1858 yılında yayınlanan nizamnameden sonra eyaletin her işinden sorumlu olan valiler, kendilerine bağlı olan kaymakamları denetleme ve görevden alma yetkisine sahip olmuşlardı (Güneş, 2014: 82). Mahalli seçkinlerle iyi ilişki kuramayan kaymakamlar, çoğunlukla bölge halkını da kaybetmekteydi. Çünkü mahalli seçkinlerden etkilenen halk, kaymakama karşı tavır alıp, onun aleyhinde şikâyette bulunabilmekteydi. Bunun yanında bağlı buldukları valilerle ilişkilerinin bozulması, görevden alınma, daha kötü bir yere sürülme ve sicilinin bozulması gibi istenmeyen neticeler doğurabilmekteydi.

Temmuz 1854'te Belen kaymakamlığına tayin edilen Mustafa Fahri Bey, kaymakamlıkta bir yıldan biraz fazla bir müddet bulunmuştur. Ancak bu süre zarfında hakkında çok sayıda şikâyet vuku bulmuştur. Mahalli seçkinlerle arasının iyi olmadığı belli olan kaymakamın 17 ayrı yolsuzluk ve usulsüzlüğü hakkında, Belen naibi, müftüsü, altı üye ve Ermeni ruhani reisi ortak bir dilekçe ile şikâyette bulunmuşlardı (BOA, İ. MVL: 357/15665)³⁰. Mustafa Fahri Bey'in ahvali hakkında, sadece bölge ahali şikâyetçi değildi. Prusya'nın (BOA, İ. MVL: 357/15665) ve Fransa'nın Halep konsolosları, onun İskenderun İskeleyi'ndeki usulsüzlüklerinden dolayı, görevden alınmasını talep etmişlerdi (BOA, HR. TO: 196/68). Ancak Mustafa Fahri Bey, şikâyetlerin Halep valisinin kışkırtmasıyla yapıldığını düşünmekteydi. Ona göre Halep valisi, İskenderun ve Belen'deki ekonomik kaynakları yerinde müşahede edince, Adana'ya bağlı olan bu muhitin, Halep'e bağlanması için çalışma başlatmış, hatta Halep Sancak İdare Meclisinden bir mazbata tanzim ettirmiştir. Oysa bu idarî düzenlemeye kendisi karşıydı. Fahri Bey'in idare ettiği Belen'in Adana eyaletine tâbi olması, Fahri Bey'in bu eyaletin yöneticilerine bağlılığı anlamına gelmekteydi (BOA, A. MKT. UM: 242/84). Yapılacak değişiklikle ilave gelir sağlayacağını düşünen Halep valisi, bölgenin güvenliğini de daha rahat temin edecekti. Muhtemelen bu düşüncesine karşı çıkanların başında Belen kaymakamı bulunuyordu ya da vali çıkan bu kargaşa sonrasında Adana eyaletinin Belen'de güvenliği sağlayamadığını iddia ederek buranın Halep'e bağlanması yönünde ikna edici bir takım argümanlar elde etmiş olacaktır. Netice itibarıyla şikâyetlerden dolayı Fahri Bey, yargılanması için azledilmiş ve yerine Abdülhalim Efendi, 1 Ağustos 1856 (29 Za 1272) tarihinde Belen kaymakamı olarak atanmıştı (BOA, İ. MVL: 357/15665).

3.000 kuruş maaşla sabık Urfa Mal Müdürü Edib Efendi, 4 Temmuz 1860 (15 Z 1276) tarihinde Belen kaymakamlığına atanmıştır.³¹ Edip Efendi göreve başladıktan sonra kendince bir takım uygulamalara girişmiş ve dirayet sahibi olduğunu göstermek için de kanunda yeri olmayan bu uygulamalarını halk ile

²⁷ Örnek için M 1276'de Belen kaymakamı olan Süleyman Ağa, BOA, MVL, 753/72; 1854-1855 yıllarında Belen kaymakamlığında bulunan Tevfik Bey de Belen'in havasına suyuna alışamadığı gerekçesi ile tayin istemiştir. 4 Nisan 1855 (16 Receb 1271) tarihli Meclis-i Vâlâ mazbatası ve 13 Nisan 1855 (25 Receb 1271) tarihli irade-i seniyye, BOA, İ. MVL, 329/14074.

²⁸ 1857 yılında görev yapan Abdülhalim Efendi maaşının yetersizliğinden şikâyet etmekteydi, BOA, İ. MVL, 398/17321; 1859 senesinde Belen kaymakamı olan Süleyman Vehbi, maaşının yetersizliğini gerekçe göstererek maaşı yüksek bir yere tayin talep etmiştir. BA, MVL, 754-16; 1865-1866 yılında Belen kaymakamlığında bulunan Sırrı Efendi aile efradının çokluğunu gerekçe göstererek maaşının yetersiz olduğunu ifade etmiştir. İstanbul'da vuku bulan büyük yangında haneleri yanmış olan Sırrı Efendi'nin 10-15 kadar aile efradı ortada kalmıştır. BA, MVL, 779-2; BA, MVL, 712-98.

²⁹ Süleyman Ağa, eşini İstanbul'da bırakarak Belen'e gelmiş ve bir müddet sonra çocuğu olmamasından bahis ile eşinin de İstanbul'da zor durumda olduğunu gerekçe göstererek ısrarcı bir surette Tarsus kaymakamıyla becayişini talep etmişti, 27 M 1272 tarihli dilekçesi için BOA, MVL, 753/72; 25 Eylül 1859 (27 Safer 1276), 26 Ekim 1859 (29 Rebiyülevvel 1276) ve 3 Şubat 1860 (11 Receb 1276) tarihli üç adet dilekçe ile tayinini talep etmiştir, BOA, İ. MVL, 425/18670.

³⁰ Belen naibi, müftüsü, 6 üye ve Ermeni ruhani reisinin mühürlerini taşıyan ve Fahri Bey'e isnat edilen suçları havi tutanak ve aynı mühürleri taşıyan 3 Haziran 1856 (29 Ramazan 1272) tarihli Fahrin Bey'in görevden alınmasını talep eder mahzar.

³¹ 4 Temmuz 1860 (15 Zilhicce 1276) tarihli irade-i seniyye, BOA, İ. MVL, 433/19094; Vahid Efendi'nin vefatından yeni kaymakam Edip Efendi'nin atanmasına değin geçen sürede kaymakamlığa vekalet eden kişi dördüncü rütbe sahibi fütüvvetli Hafız Rüşdü Efendi'dir 4 Haziran 1860 (15 Zilkade 1276) tarihli Halep idare meclisi mazbatası, BOA, İ. MVL, 433/19094.

paylaşmıştı. Mesela, fırınları denetledikten sonra temiz ekmek yapmayanları falakaya yatırarak onlara yüzer değnek vuracağını ve ayrıca ceza olarak da 100 kuruşlarını alacağını beyan etmişti. 3 Ağustos 1860 sabahı, ekmeği uygunsuz yaptığını iddia ettiği bir fırıncıyı çağırılmış ve falakaya yatırarak dövülmüştür. Hadise sırasında Belen ahalisine de ağza alınmayacak küfürler etmiştir. Fırıncının feryadı üzerine, Belen ahali olay yerine toplanmış ve küfürleri kulaklarıyla duymuşlardır. Ahali, kaymakamdan fırıncının hangi sebeple falakaya yatırıldığı hususunda malumat istemişlerdi. Ardından da kaymakam ve orada bulunan İskenderun Müdürü İsmail Ağa'nın üzerine yürümüşlerdir. Kaymakam silahını alarak hanesine kaçmış ve kapıyı kapatmıştır. Ahali bu sırada hapishane kapısını kırmış ve mahpusları yanlarına alarak kaymakamın hanesine girmişlerdir. Dört kez silah sesi duyulması üzerine olaylar kısmen yatışmıştır. Hadise sırasında ölen yahut yaralanan olmamıştı (BOA, İ. MVL: 452/20189). Ahaliden hadiseye karışanların bazıları Reyhaniye üzerinden Şam'a doğru kaçmışlarsa da yakalanmaları yönünde ilgililere tebligat gönderilmişti (BOA, A. MKT. UM: 493/60). Halep yönetimi ve hükümet, olaylardan Edip Efendi'yi sorumlu tutmuş, onun hukuksuz bir şekilde fırıncıyı dövmesi ve ahaliye aleni bir şekilde küfür etmesi ahalinin hükümet konağına, hapishaneye ve hanesine saldırmasına dolayısıyla devletin itibarının zedelenmesine sebep olarak gösterilmiştir. Halep Valisi İsmet Paşa'nın önerisiyle Belen Kaymakamı Edip Efendi görevinden azledilmiş ve yerine daha önce Halep muhasebeciliği yapan İzzeti Efendi 3.000 kuruş maaşla 23 Ağustos 1861 (16 S 1278) tarihinde kaymakam olarak atanmıştır (BOA, İ. MVL: 452/20189; BOA, A. MKT. MVL: 131/53).

22 Nisan 1889 (BOA, İ. DH: 1132/88420) tarihinde Belen kaymakamlığına atanan Hilmi Efendi hakkında çok sayıda şikâyet dilekçesi Dahiliye Nezaretine ulaşmıştır. Dahiliye Nezareti konu ile ilgili tahkikat yapması için Halep vilayetine talimat vermiştir (BOA, DH. MKT: 1718/61). Üzerinde oluşan bu baskılardan dolayı Hilmi Efendi, Belen kaymakamlığından tayinini istemiştir. Netice itibarıyla sorunlu bir şekilde Haçın kaymakamlığından ayrılan Tefvik Bey (BOA, İ. DH: 1215/95130) ile Hilmi Efendi becayiş yapmışlardır.

1891 yılında Belen kaymakamlığına tayin edilen Tefvik Efendi (BOA, İ. DH: 1215/95130), bölgede devletin menfaatine olan işler yapma çabası içerisine girmişti. Ona göre İskenderun bataklığı ile Amik Ovası'ndaki Amik Gölü'nün kurutulması durumunda, yıllık 50.000 lira gelir elde edilecek, bunların kurutulması için ise 10.000 lira harcanacaktı (BOA, İ. DH: 1231/96368). Kaymakamın yerinde tespiti, döneminde yaşanan başka bir hadisenin gölgesinde kalmıştır. Diyarbakır Fransa konsolos vekilinin İskenderun'dan Halep'e gittiği sırada yanına yeteri derecede jandarma vermediği için yolda eşkiya tarafından soyulmasından sorumlu tutulan Tefvik Efendi, Meclis-i Hass-ı Vükela ve padişah iradesi gereğince 28 Eylül 1892 tarihinde görevinden azledilmiştir (BOA, İ. DH: 1298/8; BA, DH. MKT: 2000/125).

1897 yılında Belen kaymakamlığında bulunan Mahir Efendi'nin, kaza belediye sandık emininin, toplanan müruriye vergisini bazı kimselere borç vermesine göz yumduğu ve görevli hakkında kanunî takibat yapmadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca kendisi de aynı vergi gelirinden, borç para almış ve soruşturma yapıldığı tarihte bu parayı ödemediği hatta borç alma sırasında sandık emininini darp ettiği tespit edilmiştir. Bu yüzden görevini sürdürmesi uygun bulunmamış ve kaymakamlıktan azledilmiştir. Ancak 4 Eylül 1898 (17 R 1316) tarihinde yerine sicili pek de parlak olmayan bir kaymakam tayin edildi. Şevki Efendi (BOA, İ. DH: 1350/45)³² ismindeki bu kaymakam, Harim'de ahali arasında yaşanan huzursuzlukları gidermede başarılı olamayan ve şikâyetleri ortadan kaldıramayan biriydi (BOA, İ. DH: 1357/56; BOA, DH. MKT: 2141/61). Belen'de yaşanan herhangi bir uygunsuzluk, buranın geçit mahalli olması nedeniyle Antakya ve Halep'i etkilemekteydi. Tabii olarak Belen kaymakamları hakkında zaman zaman Antakya ahali de uygunsuz bir durum yaşandığında şikâyette bulunabiliyorlardı. Mesela 30 Mayıs 1899 tarihinde, Antakya ahali adına gönderilen bir arzuhalle, Belen Kaymakamı Şevki Efendi, şikâyet edilmişti. Ahaliye göre kaymakam, 5-10 bin kuruşla tamir olacak Belen yolunu senelik 150.000-200.000 kuruş bedel ile mültezime ihale ederek bölge halkını zarara uğratmaktaydı. Mültezime ödenen meblağ yükseldikçe ahalinin yükü artmaktaydı, özellikle fakir olan kimseler yol için ödenen nakdi bedelden dolayı zorlanmaktaydı. Kaymakam ayş ü işretle (yiyip içme) vakit geçirip işlerle ilgilenmemekteydi. Sadaret bu şikâyet üzerine Halep valisine durumun tahkik edilmesi noktasında emir vermiştir (BOA, DH. MKT: 2207/35).

1899 Temmuz'unda Belen kaymakamlığına tayin edilen İsmail Şemsi Bey'i, Hancıyan Karabet isimli bir zat, kendisine küfür ettiği ve kendisini suçsuz yere hapse attığı ithamıyla şikâyet etmiştir (BOA, ŞD: 2235/27). Yapılan soruşturmada küfür hadisesi, nüfus memuru ve tapu kâtibi tarafından doğrulanmıştır. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti, kaymakamın muhakeme altına alınması için Sadarete müracaat etmiştir (BOA, DH. MKT, 2307/25; BOA, ŞD, 2235/27). Yapılan inceleme neticesinde olayın Karabet'in anlattığı gibi olmadığı ortaya çıkmıştır. Kaymakamın Karabet'i hapsedirdiğine dair hiç bir delil bulunamamıştır. Küfür hadisesi ise aktarıldığı gibi değildir. Karabet hanesi bitişiğinde bulunup kendine ait olduğunu iddia ettiği

³² Aslında Şevki Efendi Cısr-ı Şugur kazası kaymakamı iken hakkındaki şikâyetler nedeniyle, Harim kazasına tayin edilmişti. Harim'de de hakkında şikâyet yaşandığı halde görevden alınmak yerine Belen'e tayin edilmişti. 5 Ekim 1897 (8 Cemaziyülevvel 1315) tarihli Memurin-i Müllkiyye Komisyonu mazbatası ve 17 Ekim 1897 (20 Cemaziyülevvel 1315) tarihli irade-i seniyye.

mahallin tapusunu beyan edememiş ve kendisine mahallin tapuya raptedilmesi gerektiği noktasında yapılan uyarıya da muhalefet etmiştir. Bunun üzerine hiddetlenen kaymakam sınır anında Karabet'e kötü söz söylemiştir. Tahkikat sonrasında Şemsi Bey'in uyarılması yönünde Şura-yı Devletten karar çıkmış, ancak Şemsi Bey, görevden alınmadığı gibi muhakeme altına da alınmamıştır (BOA, BEO: 1482/111093). Bilakis Belen kazası kaymakamı İsmail Şemsi Bey'in ehliyet ve gayretinden dolayı dördüncü rütbeden mecidiye nişanıyla taltifi için Sadarettin müsaade istenmiştir (BOA, DH. MKT: 2563/61).

1908 yılında Bab kazası kaymakamı Abdussamed Mansur Bey hakkında, ahali tarafından şikâyet vuku bulunca inceleme yapılmış ve hakkında somut bir olumsuzluğa rastlanmamıştır. Ancak ahaliyle arasının açılması, bölgede bulunmasının doğru olmayacağı sonucunu doğurmuş ve netice itibarıyla Mansur Bey, Belen Kaymakamı Şakir Efendi ile becayiş yapmıştır (BOA, İ. DH: 1466/5). Mansur Bey, Belen kaymakamlığına tayin edildikten sonra rüşvet aldığı ve kanuna aykırı bir şekilde şahısları hapsedtiği ve sair husustan dolayı 7 Eylül 1908 (10 Ş 1326) tarihinde muhakeme altına alınca (BOA, İ. DH: 1469/69) kaymakamlıktan istifa etmiştir (BOA, İ. DH: 1470/42).

Mansur Bey'den sonra Belen kaymakamlığına getirilen Şevket Efendi, Adana Ermeni olaylarının Belen'e sıçraması neticesinde çıkan olaylarda Ermeni ahaliyi koruyucu kollayıcı bir şekilde hareket etmiştir. Olayların büyümesini engellemek için İskenderun ve Halep'ten asker takviyesi olarak hadiselerin yatışmasında büyük rol oynamıştır. Kırıkhan olayları sırasında Ermenilerden alınan malı, tekrar ele geçirerek kendilerine iade etmiştir. Bu sebeple Ermeni ruhani reisi, Ermeni Katolik ruhani reisi, Protestan ruhani reisi tarafından, ödüllendirilmesi hususunda 26 Haziran 1909 (13 Haziran 1325) tarihinde Ermeni Katolik Patrikliğine bir dilekçe yazılmıştır. Bunun yanında Belen ileri gelenleri de (müftü ve ulemeden 10 kişi, ilaveten 14 kişi ve Ermeni ruhani reisi, Ermeni Katolik ruhani reisi, Protestan ruhani reisi) 27 Haziran 1909 (8 C 1327) tarihli bir mahzarla Dahiliye Nezaretinden kaymakamın ödüllendirilmesini talep etmişlerdir (BOA, DH. MKT: 2897/1). Dahiliye Nezareti, talepler üzerine kaymakamın takdirname ile ödüllendirilmesi ve bunun siciline kaydedilmesi talimatını vermiştir (BOA, DH. MKT: 2897/1).

Kaymakamlar sadece buldukları yerden sorumlu tutulmuyor, aynı zamanda geçmişte görev yaptıkları yerlerden de kendi dönemlerinde gelişmeler çerçevesinde mesul tutuluyorlardı. Aralık 1912'de Belen kaymakamlığına tayin edilen Cemil Efendi, Belen kaymakamlığında bulunduğu sırada, eski görev yeri olan Göksun kaymakamlığından dolayı soruşturma geçirmiş ve görevinden alınmıştır (BOA, ŞD: 2247/30; BOA, İ. DH, 1501/6).

Kaymakamlar buldukları yere uzak bir yere tayin edildiklerinde görevi kabul etmeyebiliyorlardı. Mesela I. Dünya Savaşı sırasında Belen'e tayin edilmesi düşünülen Gönen Kaymakamı Said Bey, malî yetersizliğini ve sıhhatinin bozukluğunu gerekçe göstererek uzak bir mevki olan Belen'e gitmek istemediğini beyan ederek, sahil bir kazaya tayinini talep etmiştir (BOA, DH. ŞFR: 596/32; BOA, DH. ŞFR: 91/115).

Sonuç

Sultan II. Mahmud döneminden itibaren Osmanlı Devleti, bir dizi reform gerçekleştirmiştir. Özellikle ayanların gücünü kırmak ve merkezi otoriteyi güçlendirmek için taşra yönetiminde de bir takım yenilikler olmuştur. Bu çerçevede önce vergi toplamadaki adaletsizlikleri gidermek ve şikâyetleri azaltmak için muhassıllık ve muhassıllık meclisleri kurulmuştur. Ancak kısa ömürlü olan bu uygulamadan sonra Osmanlı eyalet yönetimi yeniden şekillendirilmiş, aynı düzenlemenin içerisinde de sancakların merkezden atanan kaymakamlarla idare edilmesi benimsenmiştir. Bahsedilen reformlar öncesinde hanedan aileler aracılığıyla yönetilen Belen'de, bu ailelerin gücü kırılmış ve Belen, merkezden atanan ve maaş alan kaymakamlar aracılığıyla yönetilmiştir. Osmanlı Devleti, bölgedeki ekonomik ve sosyal dönüşümleri dikkate alarak Belen'in idarî yapısında zaman zaman değişikliğe gitmiştir. Bataklık bir mahal olan İskenderun'un ticarî hacminin artması Belen'in aleyhine olmuş, sınırlarını daraltmıştır. Malî ve idarî açıdan güç kaybeden Belen, sancak statüsünü kaybetmesine rağmen kaza statüsünü Osmanlı Devleti yıkılana kadar sürdürmüştür. Bu sürekliliğin en temel sebebi hiç şüphesiz Belen'in stratejik konumudur. Buranın kaza statüsünün sonlandırılması durumunda, bölgede asker sayısı azalacağı için güvenlik temin edilemeyeceğini düşünen Osmanlı Hükümeti, Halep valilerinin aleyhte yazılarına rağmen idarî durumu korumuştur. Belen, İskenderun Limanı'nı iç bölgeye bağlayan doğal bir geçittir, buradaki asayişsizlik ve emniyetsizlik, ticareti ve bölgede cereyan eden trafiği aksatacağını daha önceki tecrübelerle sabitleyen Osmanlı hükümetleri, bilinçli bir şekilde buranın kaza statüsünü devam ettirmiştir. Tabii bu statünün devam etmesinde Belen halkının rolü de fazladır. Belen ileri gelenleri, yaşadıkları yer ile ilgili her türlü tasarıdan haberdar olmuş ve derhal bir araya gelerek düşüncelerini Babıaliye iletilmişler ve etki oluşturmaya çalışmışlardır. Osmanlı Devleti, idarî değişimlerde özellikle köylerin, bir diğer idarî birime bağlanması hususlarında, bölgede yaşayan ahalinin görüşünü dikkate almıştır. Bu doğaldır, çünkü bölgenin sorunlarını ve nereye bağlanması gerektiğini yöre halkı çoğu zaman daha doğru bir şekilde tespit etmektedir. Belen'i, Adana eyaletine bağlayan devlet, bölgeden gelen şikâyetleri geç de olsa dikkate almış ve bu yanılsından dönmüştür. Belen sonraki bir kaç küçük değişiklikle Fransız işgaline kadar kaza olarak kalmıştır. 1939'da Hatay Cumhuriyeti'nin Türkiye

Cumhuriyeti'ne bağlanmasından sonra nahiye merkezi olan Belen, 1990 yılında ilçeye tahvil edilmiştir, doğru olan da budur kanaatindeyiz. Belen civarının ormanlık ve sarp olması güvenliği sarsacak bir takım oluşumların burada barınmasına olanak sağlamaktadır. Belen'de yeteri derecede mülki amirin ve askerî personelin bulunmayışı geçmişteki tehlikeleri tekrar yaşatabilir.

Osmanlı Devleti'nin Belen'e atadığı yöneticiler incelendiğinde, bunların atama usulünde sabit bir kural göze çarpmamaktadır. Görev süreleri oldukça kısa olan kaymakamların çoğunlukla görev yerlerini benimsemedikleri ve bir an önce bölgeden ayrılma eğiliminde oldukları ifade edilebilir. Bu durum ise Belen'in gelişiminde bir engeldir. Ahali ile yöneticiler arasında yakın ilişkilerin kurulamamasından dolayı sorunların üstesinden gelinebilmiştir. Devlet-halk kaynaşması da çoğunlukla yöneticiler üzerinden olduğu için bunun da tam olarak sağlandığı söylenemez. Bu sebeple atanacak yöneticilerin, asgari iki yıl süre ile bölgede kalması, fakat fazla uzun olması durumunda da başka türlü sorunlara yol açılacağı düşünülerek görev sürelerine üst sınır konulması daha doğru olacaktır.

Belen'e tayin edilen kaymakamların tamamı başka memuriyetlerde veya kaymakamlıklarda tecrübe kazanmışlardır. Bu sayede geçit noktası olan Belen'de kaymakamların tecrübesizliğinden kaynaklanan sorunlar yaşanmamıştır. Belen'e atanan kaymakamların yaş ortalamasınının 40'ın üzerinde olması da bu sorunların yaşanmasını engelleyen bir diğer etkidir. Belen'in konumu nedeniyle buradaki kaymakamlık makamı oldukça kısa süreli görevde kalan 3 vekil dışında vekaletle yönetilmemiştir. Bölgeye tayin edilecek kaymakamların, bölge ahvaline hakim, dil bilen, dirayetli kişiler olmasına dikkat edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda malî sorunlar yaşaması, ahaliye olduğu gibi istihdam ettiği bütün memurlara da yansımıştı. Bu sebeple Belen'de görev yapan memurların büyük çoğunluğu maaşlarının yetersizliği, ailesini geçindirememesi gibi şikâyetlerde bulunmuştur. Devlet çoğu zaman ilgili kaymakamları, maaşı yüksek bir kaymakamlığa tayin etme yoluna gitmişti.

Kaymakamlar eğitim durumları ve konularından kaynaklanan sebeplerden olsa gerek, buldukları bölgenin kalkınması, bölgede yapılması gerekenler hakkında rapor tanzim etmemişlerdir. İncelediğimiz belgelerin biri istisna olmak üzere hiç birinde buna dair öneri bulunmamaktadır. Kaymakamların belgelere yansımaları, valiyi şikâyet etme, sıkıntılarını ifade etme (maaş, havasına suyunun alınamaması, aile özlemi, sağlık problemleri) şeklinde olmuştur. Bir iki istisna dışında, kaymakamlar hakkında gelen belgelerde de daha ziyade kaymakamların yaptıkları yolsuzluk ve usulsüzlüklerden bahsedilmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

Sadaret Mektubî Mühimme Kalemî Evrakı (A. MKT. MHM), 241/27.

Sadaret Mektubî Kalemî Meclis-i Valâ Evrakı (A. MKT. MVL), 131/53.

Sadaret Mektubî Kelamî Nezaret ve Devair Evrakı (A. MKT. NZD), 81/87; 115/32; 261/48.

Sadaret Mektubî Kalemî Umum Vilayat (A. MKT. UM), 127/42; 242/84; 431/14; 443/86; 443/87; 493/60.

Bab-ı Ali Evrak Odası Evrakı (BEO), 1482/111093.

Bab-ı Ali Evrak Odası Ayniyat Defterleri (BEO. AYN. d), 285.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiyye Müdüriyeti 2 Şube Evrakı (DH. EUM. 2. Şb), 73/50; 73-69.

Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH. İD), 44.1/30.

Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemî Evrakı (DH. MKT), 371/59; 507/17; 593/63; 643/9; 1408/1; 1418/76; 1547/115; 1718/61; 1890/38; 2000/125; 2141/61; 2207/35; 2307/25; 2545/114; 2548/99; 2554/111; 2563/61; 2897/1.

Dahiliye Nezareti Şifre Kalemî Evrakı (DH. ŞFR), 91/115; 596/32.

Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Evrakı (DH. TMİK. S), 59/42; 74/41.

Hatt-ı Hümayûn Tasnifi (HAT), 347/19748-E; 732/34756-B; 762/36019; 1011/4243-A; 1273/49382; 1449/9; 1562/1.

Hariciye Nezareti Siyasi (HR. SYS), 2460-94.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (HR. TO), 196/68 (1856).

İrade-i Dahiliyye (İ. DH), 770/62757; 879/70159; 918/72820; 1048/82348; 1098/86066; 1132/88420; 1215/95130; 1231/96368; 1298/8; 1315/66; 1318/71; 1336/23; 1338/23; 1350/45; 1356/34; 1357/56; 1365/40; 1392/26; 1408/37; 1419/26; 1442/16; 1455/29; 1466/5; 1469/69; 1470/42; 1491/37; 1496/54; 1500/64; 1501/6; 1503/6; 1508/11; 1519/37.

Dosya Usulü İrade (İ. DÜİT), 45/27; 46/18; 46/39.

İrade-i Meclis-i Valâ (İ. MVL), 188/5691; 294/11862; 329/14074; 357/15665; 367/16102; 398/17321; 425/18670; 433/19094; 452/20189; 480/21749; 548/24602; 560/25172.

İrade-i Taltifat (İ. TAL), 395/41.

Meclis-i Valâ Evrakı (MVL), 297/71; 574/14; 712/98; 753/72; 754/16; 763/57; 764/20; 779/2.

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD), 2217/9; 2217/22; 2217/45; 2218/19; 2221/11; 2221/15; 2230/14; 2235/27; 2247/30; 2887/14.

Yıldız Evrakı Sadaret Resmî Maruzat (Y. A. RES), 79/57.

Kitap, Makale, Ansiklopedi Maddesi, vd.

397 Numaralı Halep Livâsı Mufasssal Tahrîr Defteri (943/1536) I (2010). Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zü'l-Kâdiriyye Defteri (937/1530) (1998). c. II, , Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

ADA, Serhan (2005). *Türk Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

AKYILDIZ, Ali (1993). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*, İstanbul: Eren Yayıncılık.

BAKARA, Tuncer (1988). *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

BAYRAKTAR, Hilmi (2004). *XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisadî Vaziyeti*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları.

- Cevdet Paşa (1991). *Tezâkir 21-39*, (Yay: Cavid Baysun), , Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÇADIRCI, Musa (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÇANKAYA, Ali (1954). *Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler*, c. I, Ankara.
- EFE, Aydın (2011). *Antakya ve Çevresi Türkmenleri: Küçük Alioğulları ve Reyhanlı Aşireti (XIX. Yüzyıl)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EFE, Aydın (2013a). "Mursaloğlu Mustafa Şevki Paşa (1840-1914)" *History Studies*, V/2, A Tribute to Prof. Dr. Halil İNALCIK, March, s. 155-169.
- EFE, Aydın (2013b). "Sicill-i Ahval Kayıtlarına Göre Payaşlı Memurlar", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, X/23, s. 181-194.
- Evlîyâ Çelebi b. Dervîş Mehmed Zillî (1999). *Seyahatnâme*, III, (Yay. Haz: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- GÜNEŞ, Mehmet (2014). *Osmanlı Devleti'nde Kaymakamlık (1842-1871)*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- İbn Kalânîsi (2015). *Şam Tarihine Zeyl -I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi-*, (Arapça Aslından Çev: Onur Özatağ), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi* (1334). 33. İnikad, Devre: 3, Cilt: 1, İçtima Senesi: 4, 14 Kânun-ı sani.
- MÜDERRİSOĞLU, Fatih (1994). "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 24, s. 237-272.
- Salname-i Vilâyet-i Haleb* (1284). Defa 1; (1285), Defa 2; (1286), Defa 3; (1287), Defa 4; (1288), Defa 5; (1290), Defa 7; (1293), Defa 9; (1300), Defa 13; (1303), Defa 15; (1305), Defa 16; (1306), Defa 17; (1307), Defa 18; (1308), Defa 19; (1313), Defa 23; (1315), Defa 25; (1324), Defa 34; (1326), Defa 35.
- SAMUR, Sebahattin (1995). *İbrahim Paşa Yönetimi Altında Suriye*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- ŞAŞMAZ, Musa (2014). *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)*, c. VII, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şemseddin Sami (1306). *Kamusu'l-Alam*, c. II, İstanbul.
- TORUN, Fatih (2012). "Osmanlı Taşra İdaresinin Yeniden Yapılanması", *Karadeniz Araştırmaları*, sayı 32, Kış, s. 81-97.
- TOZLU, Selahattin (2007). "Antakya ve Çevresi Türkmenleri Hakkında Bazı Notlar (Büyük Selçuklulardan Osmanlılara Kadar)", *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VII/39, Aralık, s. 145-161.
- TOZLU, Selahattin (2009). *Antakya (Hatay) Tarihi Bibliyografyası*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları.
- ÜRKMEZ, Naim (2012). *Tanzimat'tan I. Dünya Savaşı'na İskenderun*, , Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÜRKMEZ, Naim (2013). "Ermenilerin Kontrol Noktası: İskenderun Limanı", *Turkish Studies*, VIII/5, Spring, s. 901-917.
- YAVUZ, Nuri (2012). "Fırka-i İslahiye Ordusunun Özellikleri ve Faaliyetleri", *Gazi Akademik Bakış*, V/10, Yaz, s. 113-127.
- YORULMAZ, Şerife (2001). "Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)'nın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 22, Ankara, s. 231-259.

EK

Tablo 1: Belen Kaymakamları

Kaymakam	Rütbe/Unvan	Görev Tarihleri	Maaş Kuruş	Eski Görev Yeri	Tayin Sebebi	Yeni Görev Yeri
Şehrab Ağa		11 Kasım 1850 (BOA, İ. MVL: 188/5691) -Temmuz 1854 (BOA, A. MKT. NZD: 115/32)	2.000	Antep kaymakamı	Kendi isteği	Elbistan
Tevfik Bey	Tercüme odası hülafası hâcegandan	Temmuz 1854-13 Nisan 1855 (BOA, İ. MVL: 329/14074)		Tercüme Odası Hulefası	Havasına suyuna alışamama	Kilis
Mustafa Fahri Bey		13 Nisan 1855-1 Ağustos 1856 (BOA, İ. MVL: 357/15665)	3.000	Sahra kazası eski müdürü	Yargılanması için azil	
Fiyumî-zade Abdülhalim Hilmi efendi	Hâcegandan fütüvvetlü	1 Ağustos 1856-18 Ocak 1858 (BOA, İ. MVL: 398/17321)	3.000	Hâcegandan	Maaş yetersizliği	Rumkale
Süleyman Vehbi Ağa	Rikab-ı şahane kapıcıbaşlarından refetlü	18 Ocak 1858-18 Aralık 1859 (BOA, İ. MVL: 425/18670)	3.000	Kilis kaymakamı	Havası ve suyuyla uyuşamama Eşinin İstanbul'da olmasından dolayı görevi terk	
Vahid Efendi	Üçüncü rütbe sahibi	18 Aralık 1859-Mayıs 1860 (BOA, İ. MVL: 433/19094)	3.000		Felç-vefat	
Hafız Rüşdü Efendi (v)	Rüsbe-i rabia fütüvvetlü	13 Haziran 1860-4 Temmuz 1860 (BOA, İ. MVL: 433/19094)	1.500			Eriha
Edib Efendi		4 Temmuz 1860-23 Ağustos 1861 (BOA, İ. MVL: 452/20189)	3.000	Urfa Mal Müdürü	azil	
İzzeti Efendi		23 Ağustos 1861-?	3.000	Halep muhasebecisi		
Mursal-zade Ahmed Paşa		?-16 Kasım 1862 (BOA, İ. MVL: 480/21749)	3.000	Reyhaniye kaymakamı	vefat	
Selim Bey (v)		16 Kasım 1862-8 Ocak 1863 (BOA, İ. MVL: 480/21749)	1.500	Antakya hanedanından		
İbrahim Bey		8 Ocak 1863-?	3.000	Niğde eski kaymakamı		
Sırrı Efendi		1864-1866 (BOA, MVL: 779/2)			İzin alarak İstanbul'a gidiyor sonrasında	

					göreve dönmeyeceğini beyan ettiği için yerine yeni bir kaymakam tayin ediliyor (BOA, BEO. AYN. d. 285: s. 54, 11 Ocak 1866).	
Müdürü İzzet Efendi	Payas sancağına tabi kaza merkezi	1867-1868 (HVS, 1284: 78)				
İzzet Bey		1868-1869 (HVS, 1285: 86)				
Rifat Bey	salise	1869-1870 (HVS, 1286: 84)	Bu tarihte Payas sancağına tabi			
İsmail Feyzi Efendi		1870-1871 (HVS, 1287: 44)	Artık Halep vilayetinin Halep sancağına tabi			
Mehmed Bey		1871-1872 (HVS, 1288: 43)				
Azmi Efendi	1. sınıf kaymakamlık merkezi (HVS, 1290: 81) ³³	1873-1874 (HVS, 1290: 54)	3.150 (HVS, 1290: 81)			
Ahmed Bey	Rütbe-i salise	1876 (HVS, 1293: 65) -29 Temmuz 1878 (BOA, İ. DH: 770/62757)			azil	
Mustafa Ali Bey	İkinci sınıfa dönüştürülmüş Belen	29 Temmuz 1878-?				
Halim Bey		1882 (HVS, 1300: 71) -?	1.750			
Şakir Bey		?-27 Mart 1883 (BOA, İ. DH: 879/70159)	1.750 (BOA, ŞD: 2218/19)		Müntehip sınıftan olmadığı için açığa çıkarılmış	
Abdülhalim Efendi		27 Mart 1883-?				
Murad Efendi		?-28 Mayıs 1884 (BOA, İ. DH: 918/72820)			İstifa	
Mehmed Kâzım Bey	Rütbe-i salise Belen kazası üçüncü sınıf bir kaza (HVS, 1303: 215) ³⁴	28 Mayıs 1884-?		Resulayn kazası eski kaymakamı	istifa	
Abdullah Efendi (v)		?-8 Eylül 1887 (BOA, İ. DH: 1048/82348)		Halep İdare Meclisi başkatibi		
Ahmed Şakir Efendi	Rütbe-i saniye; üçüncü sınıf kaymakamlık merkezi (HVS, 1305: 205)	8 Eylül 1887-16 Eylül 1888 (BOA, İ. DH: 1098/86066)		Molivo kaymakamı		Zeytun
Şakir Bey		16 Eylül 1888-20 Eylül 1888 (BOA, DH. MKT: 1547/115)		İdlib kazası kaymakamı	Hükümetin zaruri kararı	Harim
Elvan Bey	Birinci sınıftan müntehip, üçüncü derece rütbe-i saniye sahibi (HVS, 1306: 150; HVS, 1307: 126; HVS, 1308: 150)	20 Eylül 1888-22 Nisan 1889 (BOA, İ. DH: 1132/88420)		Osmancık eski kaymakamı	Becayış talebi	Payas
Mehmed Hilmi Efendi	Belen ikinci sınıf kaymakamlık	22 Nisan 1889-12 Şubat 1891 (BOA, İ. DH: 1215/95130)		Payas kaymakamı	Hakkında yapılan şikâyetlerin baskı oluşturmasından dolayı becağış talebi	Haçin
Tevfik Bey		12 Şubat 1891-28 Eylül 1892 (BOA, İ. DH: 1298/8)		Haçin kaymakamı	Eşkiya soygununa engel olamama nedeniyle azil	
Hasan Tahsin Efendi	İkinci sınıftan müntehip	28 Eylül 1892-17 Eylül 1894 (BOA, İ. DH: 1315/66)		Bozkır kaymakamı	Hükümet gerekliliği	Haçin
Mahmud Nedim		17 Eylül 1894-9 Ocak 1895 (BOA, İ. DH: 1318/71)		Cidde ticaret mahkemesi	Becayış talebi	Haraz

³³ Aynı tarihlerde Halep vilayetinin Halep sancağına tâbi 1. Sınıf kaymakamlıklar Antakya, Kilis, Antep kazalarıdır.

³⁴ Kilis, Antep, Antakya, İskenderun 1. Sınıf bir kaymakamlık merkezi iken Belen artık 3. Sınıf kaymakamlık merkezidir.

Efendi				reisi		
Salih Hulusi Paşa	Birinci sınıftan müntehip (oysa Belen 2. Sınıf) Üçüncü mecdi nişanı; mirül-ümera (HVS, 1313: 236)	9 Ocak 1895-22 Temmuz 1896 (BOA, İ. DH: 1336/23)		Haraz kazası kaymakamı	Rütbe ve sınıfına uygun değildi	Kilis
Hasab Sabri Efendi		22 Temmuz 1896-17 Ekim 1897 (BOA, İ. DH: 1350/45)		Kayalar kazası eski kaymakamı	Hükümet gerekliliği	Cisr-i Şugur
Mehmed Mahir Efendi	Rütbe-i salise sahibi (HVS, 1315: 248) (Belen'in işleri hafif diye atanıyor)	17 Ekim 1897-4 Eylül 1898 (BOA, İ. DH: 1357/56)		Harim Kazası kaymakamı	Usulsüzlük-azil	
Şevki Efendi	Hem Cisr-i Şugur'da hem de Harim'de becerik addediliyor.	4 Eylül 1898-7 Temmuz 1899 (BOA, İ. DH: 1365/40)		Harim Kazası kaymakamı	1. sınıf kaymakamlığa tayin istiyor	Aclon (Suriye)
İsmail Şemsi Bey		7 Temmuz 1899-14 Aralık 1901 (BOA, İ. DH: 1392/26)		Bulanık eski kaymakamı	Hakkındaki şikâyetler nedeniyle azil	
Hasan Halis Efendi	İkinci sınıfa terfi ettiriliyor	14 Aralık 1901-16 Şubat 1903 (BOA, İ. DH: 1408/37)		Ayvacak kazası kaymakamı	tayin	İskeçe
Ali Behçet Bey		16 Nisan 1903-7 Mart 1904 (BOA, İ. DH: 1419/26)		Yakova eski kaymakamı	vefat	
Mehmed Şaban Efendi		7 Mart 1904-?		Harim kazası eski kaymakamı		
Esad Efendi		?-11 Mart 1906 (BOA, İ. DH: 1442/16)			Yaşlılığından dolayı azledilmiştir.	
Hüseyin Zeki Bey	İkinci derece rütbeye terfi ediyor ikinci sınıf kaymakamlık merkezi (HVS, 1324: 511)	11 Mart 1906-6 Haziran 1907 (BOA, İ. DH: 1455/29.)		Cisr-i Şugur kaymakamı	Kendi isteği	Birecik
Şakir Efendi		6 Haziran 1907-6 Mayıs 1908 (BOA, İ. DH: 1466/5)		Birecik kaymakamı	Hükümet gerekliliği	Bab
Abdussamed Mansur Bey	Rütbe-i saniye ikinci sınıf bir kaza merkezi (HVS, 1326: 326)	6 Mayıs 1908-7 Eylül 1908 (BOA: İ. DH, 1469/69)		Bab kaymakamı	Rüşvet ve kanuna aykırı işler nedeniyle muhakeme altına alınıyor istifa	
Mustafa Şevket Efendi	Mekteb-i Mülkiye mezunu/ikinci sınıftan müntehip takdirname ile ödüllendiriliyor	18 Ekim 1908 (BOA, İ. DH: 1470/42) -6 Şubat 1912 (BOA, İ. DH: 1491/37)		Patriç kazası kaymakamı	Hükümet gerekliliği	Harim
Salim Efendi		?-8 Aralık 1912 (BOA, İ. DH: 1496/54)			becayış	Göksun
Cemil Efendi		8 Aralık 1912-17 Kasım 1913 (BOA, İ. DH: 1503/6)		Göksun kaymakamı	Muhakeme altına alınıyor	
Mehmed Efendi		17 Kasım 1913-6 Mayıs 1914 (BOA, İ. DH: 1508/11)		Elbistan kaymakamı	Hükümet tayini	Hassa
Mehmed İzzet Bey		6 Mayıs 1914-2 Şubat 1916 (BOA, İ. DH: 1519/37)		Dört Yol kaymakamı	Görevden ayrılıyor	
Ahmed Refik Bey	Üçüncü sınıf maaşla	2 Şubat 1916-bir müddet sonra		Ömerbey nahiyesi müdürü	Görevden ayrılıyor	
Benye Efendi		11 Şubat 1917 (BOA, İ. DÜİT: 45/27) -20 Ekim 1917 (BOA, İ. DÜİT: 46/18)		Menbiç kaymakamı	İkinci sınıf maaşla diğer bir yere	Elbistan
Perto Bey	Üçüncü sınıf maaşla	20 Ekim 1917-23 Kasım 1917		Fatsa kazası kaymakamı	istifa	
Abdülmecid Bey	İkinci sınıf maaşla	23 Kasım 1917 (BOA, İ. DÜİT: 46/39)		Yıldızlı kaymakamı		